

“Yugoslavya-Makedonya” Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri

“Dindaşlar”dan “Soydaşlar”a
“İslam Ümmeti”nden “Türk Milleti”ne

Dr. Halim ÇAVUŞOĞLU*

Özet: Türkiye, “Osmanlı”nın çöküşünden batısına, “Cumhuriyet”in doğuşundan yükselişine Balkanlar, Kafkasya ve Kırım’dan göçler alan bir “göçmen ülkesi” haline gelmiştir. Osmanlı dönemindeki göçler “Müslüman” (dindaş), Cumhuriyet dönemindekiler ise “Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan” (soydaş) ölçütüne göre gerçekleşmiştir. Balkanlar’ın “Yugoslavya-Makedonya” bölgesinden Türkiye’ye ilk göç hareketi 1877 ile 1878 arasında, ikincisi 1912-13 Balkan Savaşı yıllarında, üçüncüsü 1923-51, sonuncusu da 1952-67 döneminde gerçekleşmiştir. Göçlerde, başlıca “itici” nedenler yaklaşık olarak aynı ve ortaktır; Savaşlar, katliamlar, yağmalar, tecavüzler, baskı ve ayrımlar, tecritler, sürgünler ve zorla asimilasyonlar.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Makedonya, Kosova, Göçmenler, Soydaşlar, Dışgöç, İçgöç

Giriş

Osmanlı döneminde “Müslümanlar”ın (“Dindaşlar”ın), Cumhuriyet döneminde “Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan[ların]”, (“Soydaşlar”ın) gerçekleştirmek zorunda kaldığı göç hareketlerinin başlıca “itici” nedenleri, yaklaşık olarak aynı ve ortaktır: Savaşlar, katliamlar, yağmalar, tecavüzler, baskı ve ayrımlar, tecritler, sürgünler ve zorla asimilasyonlar (Dışişleri Bakanlığı 1969: 645). Açıkça cana, mala, namusa, dini ve/veya milli kimliğe saldırılar ile ağır saldırı tehditleri. Bu “itici” nedenlerle Osmanlı toprakları üzerindeki ilk (bir anlamda iç) göç hareketi, 1771’de Kırım toprakları üzerinde meydana gelmiştir (Arı 1960: 5). Anadolu topraklarına yönelik **ilk** göç hareketi ise 1785-1800 döneminde Balkanlar, Kafkasya

---

*Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü / ANKARA
cavus@hacettepe.edu.tr

ve Kırım'dan, **son** göç hareketi de 1989'da Bulgaristan'dan gerçekleşmiştir (Aktüre 1985: 896; Toğrol 1991: 60).

Yukarıdaki unsurların göç hareketlerine tabi olduğu bölgelerden biri de Balkanlar üzerindeki **“Yugoslavya-Makedonya”** topraklarıdır.¹ Bu topraklar içinde ve bu topraklarla diğer Balkan toprakları arasında, kısmen de Anadolu toprakları yönünde ilk göç hareketi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla (**“93 Harbi”**) başlamış, 1912-13 Balkan Savaşı'yla ağırlıklı olarak Anadolu toprakları yönünde devam etmiş, 1923-51 döneminde fert ve aile düzeyinde, 1952-67 döneminde kitlesel düzeyde, 1968-96 döneminde de yine fert ve aile düzeyinde tamamen Anadolu toprakları yönünde gerçekleşmiştir.

Yugoslavya-Makedonya topraklarının ilk sakinleri olarak İllirler (yada İlliryalılar), Traklar ve Dağlar bilinir. Bölgedeki farklılaşma ve daha da karmaşıklaşarak asırlar sonra eski Yugoslavya'nın dağılmasına götürecektir **“çok-etnikli”** ve **“çok-kültürlü”** yapının oluşum süreci böylece başlamıştır (Koledarov 1977: 294). Gelişen süreçte bölgede; (antik) Makedonlar, Gotlar, Bizanslılar, Romlar, Arnavutlar, Germenler, Venedikliler, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçaklar, bünyesinden Hırvat, Sloven, Boşnak ve (çağdaş) Makedonlar'ı çıkaran Slavlar/Sırplar, Yunanlılar ve en son da Osmanlı döneminde iskan edilen çeşitli Türk toplulukları varlık göstermiştir (Hoffman 1977: 464). Bunlara, 1185'te kısmen Makedonya'yı işgal ve talan eden Normanlar'ı, yine bu yıl Bizans'a karşı başlayan Bulgar isyanına destek veren Ulahlar'ı, 1264'te Bulgarlar'la ittifak halinde Bizans'a saldıran Tatarlar'ı eklemek yanlış olmaz (Ostrogorsky 1981: 374-424; Carter 1977: 3).

Günümüzde bölgedeki başlıca etnik gruplar (**Sırplar, Arnavutlar, Makedonlar, Türkler, Boşnaklar** ve **Romlar**) arasında **Türkler**'in özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Kısaca (antik Makedonlar'a uzanan **“aidiyet bilinçleri”**nin derinliği hariç, Makedonlar'dan ve muhtemelen Arnavutlar'dan sonra) en uzun **‘biyolojik ve kültürel varlık’** ve (tüm etnik gruplardan) en uzun **‘egemenlik’** geçmişine sahip olanlar Türkler'dir. Açıkça ve sırasıyla; Hunlar Orta Asya bozkır kültürünün taşıyıcıları olarak 378'de bu topraklara gelmiş, 5. yüzyılda Avarlar ve (henüz bir Türk boyu) Bulgarlar göçü burada sona erdirmiş, 7. yüzyılda Bizans tarafından (tarihte Vardariotlar olarak anılan) Vardar Türkleri Selanik çevresine yerleştirilmiş, 9. yüzyılda birbiri ardından (özellikle Torbeş, Pomak ve Goran Türkleri'nin ve kültürlerinin ilk çekirdeklerini oluşturan) Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak kitleleri buraya ulaşmış, yenilgiye uğrayan (1049) Peçenekler'den onbinlercesi Bizans tarafından Niş-Sofya arasına yerleştirilmiş, Peçenekler tarafından yenilgiye uğratılan (1065) Uzlar'ın önemli kesimi Bizans tarafından Balkanlar'ın çeşitli bölgelerine ek olarak Sırbistan topraklarına yerleştirilmiş, Meriç'in aşağı mecrası Lebunium'da Bizans-Kuman ittifakı tarafından yenilgiye uğratılan (1091) Peçenekler'in bir kısmı güvenli Rodop

dağlarına sığınarak buraya yerleşirken, bir kısmı da Bizans tarafından (Anadolu’nun yanısıra) Makedonya, Ropçoz ve Filibe bölgeleriyle Ohrid gölü sahillerine yerleştirilmiş, Bizans’ın Anadolu’dan getirdiği (1065) çeşitli Türk grupları Teselya, Makedonya ve Rodoplar’a yerleştirilmiş, 10. yüzyılda (1122) bölgeye ulaşan yeni bir Peçenek kolu Bizans tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra sağ kalanları (yine Anadolu’nun yanısıra) Trakya ve Makedonya’ya yerleştirilmiş, Bizans’taki taht kavgaları (1340’lı yıllar) sırasında taht varisi Kantakuzen lehine taraf olarak birkaç kez bölgeye gelen Aydın’daki Umur Bey Rodoplar ve Makedonya bölgelerine en az 100 bin Türkmen getirerek burada kalmalarını sağlamış, ardından Aydın’daki Çaka Bey, Semadirek ve Dedeağaç çevrelerinde fiili egemenlik kurduktan sonra yaklaşık 54 bin Türkmen’i Dedeağaç ve Kavala üzerinden Orta Rodoplar’a göndererek orada yerleşmelerine yolaçmış, (bu çerçevede, 1065-1340’lı yıllar arasında sadece Anadolu’dan getirilerek Batı Trakya, Rodoplar ve Makedonya bölgelerine yerleşen Türkmen sayısı 200 bin civarına ulaşmış), son olarak Osmanlı döneminde Anadolu’dan nakledilen Türk kitleleri sayesinde (Balkanlar’ın tüm bölgeleri gibi) Yugoslavya-Makedonya toprakları da Müslüman ve Türk karakteri almıştır (Gürün 1981: 248-256; Feher 1985: 70; Hoffman 1977: 464; Kafesoğlu 1992: 116-119; Kurat 1992: 178; Ostrogorsky 1981: 66, 310-317, 349, 374, 424; Uzunçarşılı 1961: 171-173; Eröz 1983: 12-16; Memişoğlu 1991: 12-13; Mustafa 1995: 9; Sander 1989: 32).

A. Osmanlı Dönemi Göçleri

Osmanlı döneminde Yugoslavya-Makedonya’dan “**Müslüman**” (“**Dindaş**”) ölçütüne göre gerçekleşen göçlerin; bölgedeki savaşlarla, güvenlik ve huzuru ortadan kaldıran terör ortamıyla ve başta Türkler olmak üzere, kendilerini Müslüman ve/veya Osmanlı niteleyen sivil nüfusa (bir bütün olarak “**İslam ümmeti**”ne) karşı yürütülen **katliam, yağma, tecavüz, baskı ve ayırım, tecrit, sürgün ve zorla asimilasyon** çabalarıyla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı’nın 17. ve 18. yy’dan itibaren Balkanlar’da her toprak kaybedişinde, Türkler ve diğer Müslüman gruplar göçe zorlanmıştır. O kadar ki, bölge adeta bu grupların sürekli göç dalgalarıyla çalkalanmıştır. Ve ilk olarak “**Pannoniya**”dan ve bu bölge dahilindeki Macaristan, Hırvatistan ve Voyvodina’dan ayrılan gruplar, Sırbistan’a ve Bosna-Hersek’e göç etmişlerdir (Popovic 1995: 186). Aktüre’ye göre de “**18. yüzyılın sonlarında yurtlarından kovulanlar, sürgün edilenler, toptan göçe zorlananlar, milli göçler, geri göçler, anlaşmalara bağlı göçler ve diğer terimlerle tanımlanan gerçek “dış göçler” sorunuyla karşılaşan devletin Osmanlı Devleti**” olduğu çok açıktır. Bu çerçevede Osmanlı’nın karşılaştığı ilk göç olgusu 1771’de gerçekleşmiştir. Kırım’da yaşayan nüfusun Osmanlı

yanlısı kesimi, Ruslar'ın silahlı saldırısına uğramış ve bu insanlar da Osmanlı yönetimi altındaki topraklara göç etmek zorunda kalmıştır (Arı 1960: 5). Osmanlı Devleti'nin çözülmeye başlamasıyla birlikte, Kafkasya ve Kırım'ın yanısıra Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler 1785'de başlamış ve 1912'ye kadar devam etmiştir. Osmanlı-Rus-Avusturya savaşları (1788-1792) öncesinde, sırasında ve sonrasında (1780-1800 arasında) sadece Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi bölgelerinden Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 300 bin-500 bin arasındadır (Aktüre 1985: 896). Yine 1806-1812 döneminde Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle Balkanlar'da 200 bin civarında Türk, güneye göç etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan bir kısmı İstanbul yolu ile Anadolu'ya geçerken, bir kısmı da başta İstanbul olmak üzere Balkanlar'ın henüz Osmanlı egemenliğindeki kasaba ve köyleri doldurmuştur. Öte yandan 1820-1830 arasında Yunan ayaklanmalarının gerçekleştiği Mora'dan Türkler çıkarılmış, benzer gelişmelerin meydana geldiği Eflak ve Boğdan'da da Türkler ve diğer Müslümanlar göçe zorlanmıştır. Çok geçmeden patlak veren Kırım Savaşı (1854-1856)'ndan sonra 1856-1864 arasında da Kırım'dan Türkiye'ye 600 bin kişi göç etmiştir (Aktüre, 1985: 896-897). Yine Çarlık Rusyası'nın 1859'da Kafkasya'da Şeyh Şamil önderliğindeki direnişi kırmaya üzerine 1859-1865 yılları arasında bu bölgeden 600 bin-1 milyon arasında göçmen Osmanlı topraklarına sığınmıştır (Solak 1995: 7).

Balkanlar'da yeniden başlayan Osmanlı-Rus savaşı (1877-78) çerçevesinde, Rus ordularının ve onlara katılan Bulgar gönüllülerin güneye ilerlemelerine paralel olarak, bölge Türkleri ve diğer Müslümanlar sürekli İstanbul yönünde göç hareketine tabi tutulmuştur. Bilal Şimşir'e göre daha öncekiler gibi 1877-78 göçmenleri de yurtlarını, tüm mal ve mülklerini yitirmiş, o zamanki deyimle düşman kılıcından kurtulabilmiş "**bakiyetüsseyf**" (**kılıç artığı**) kimselerdi. Bu insanların çilesi bununla da bitmemiş, açlıktan, soğuktan, hastalıktan adeta "**sinekler**" gibi kırılmışlardı. Mesela 1878 yılının Ocak-Nisan ayları arasında Edirne'de günde ortalama 160, İstanbul'da ise 800-900 göçmen hayatını kaybetmiştir. Bu göçmen kitlelerinden bir kısmı Anadolu'ya ve Suriye'ye yerleştirilmiş, Suriye'ye yerleştirilenlerin çoğunluğunu oluşturan Çerkezler'in uyum sağlayamadıkları bu toprakları terkederek (diğer göçmenlerin bir kısmının yaptığı gibi) tekrar Balkanlar'daki yurtlarına dönmek istemelerine rağmen, bu istekleri muhtar "**Şarki Rumeli Vilayeti**"ni kuran (ve Sırbistan'a bağımsızlığını kazandıran) "**Berlin Anlaşması**" (1878) ile yasaklanmıştır. Çerkezler dışında kalan göçmenlerin eski topraklarına dönüş kapıları ise resmen ve hukuken kapatılmış değildir. Bu yıllarda, Doğu ve Batı Trakya ile Makedonya'da 400 bin kadar göçmen kamp hayatı yaşamakta ve geri dönme zamanını beklemektedir. Bunların çoğu, Bulgaristan, Doğu Rumeli ve Sırbistan topraklarından, bir kısmı da (yine 1878'de bağımsız olan) Karadağ'dan göç etmiş kitlelerdir. "**Ayastefanos Antlaşması**"nın yerini alan

"**Berlin Anlaşması**"ndaki hükümlere rağmen, Bulgar hükümeti, göçmenlerin geri dönüşlerini sürekli engellemiş, fakat yine de 1879 yılının ikinci yarısında Doğu Rumeli'ye dönen göçmenlerin sayısı 100 bini bulmuştur. Bununla birlikte göç çilesi, çok geçmeden yoğunlaşan Bulgar baskınları üzerine tekrar başlamış ve hemen aynı yıl Türkler ve diğer Müslümanlar yeniden göç hareketine girişmiş, kısaca İstanbul hükümetinin onları yerlerinde tutma çabasına ve Berlin Antlaşması'nın hükümlerine rağmen can, mal, namus ve dini ve/veya etnik kimlik güvenliğinden yoksun oldukları için Türkiye'ye göçü sürdürmüşlerdir (Şimşir 1989b: XX-XXI, XXIII-XXV).

Yukarıdaki gelişmeler çerçevesinde kısmen Yugoslavya-Makedonya topraklarını da kapsayan Sırbistan dahil, Rumeli'deki Türkler ile diğer Müslümanlar 19. yüzyıl itibarıyla Karadağ'dan Bosna-Hersek'e, Sancak'a, Arnavutluk'a, Yugoslavya-Makedonya'nın diğer kesimlerine ve Türkiye'ye yönelmişlerdir (Popovic 1995: 186-187). Bu dönemde sözkonusu kitleleri yerinden-yurdundan eden başlıca "itici" nedenin "**katliam ve zulüm**" olarak belirttiği açıktır. Nitekim, sadece 1877-78 savaşı sırasında 350 binden fazla Türk'ün katledildiği, göç hareketine katılanların ise 1 milyon civarında olduğu hesaplanmıştır (Alp 1990: 17). Stanford Shaw'a göre de Yunan İsyanı (1821), Romen Prenslükleri'nin İsyanı (1857), Girit ayaklanmaları (1866-1869), Bosna-Hersek ve Karadağ'daki ayaklanmalar (1858-1869) ve en son Bulgar ayaklanması (1870'li yıllar) gibi Balkanlar'daki tüm bağımsızlık hareketlerinin az bilinen öyküsü; bunların bağımsızlıklarını haklı çıkaracak "**Hristiyan**" çoğunluğu sağlamak için, geride öldürülmüş ana-babalarını, çocuklarını, akrabalarını, mallarını mülklerini bırakarak Osmanlı Devleti'nin sürekli daralan sınırlarına kaçmaya çalışan zavallı "**göçmenler**" ile bu bölgelerde yaşayan "**Müslüman**" halkın büyük "**soykırımlara uğratılmasını**" da kapsamaktadır (Shaw 1985: 1004).

Kaybedilen Osmanlı topraklarından nüfus hareketleri ve Türkiye'ye göç, zaman zaman hafiflemekle birlikte kesintisiz olarak devam etmiş, Nuri Akbayer'a göre sadece 1876-1896 arasında 845 bin 861 kişi (198.544 hane) Anadolu'ya geçebilmiştir (Akbayer 1985: 1242). Gülten Kazgan Balkanlar'dan büyük Türk göçlerinin 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ile başladığını, I. Dünya Savaşı'na kadar Anadolu'ya gelen göçmen sayısının 1 milyon civarında olduğunu belirtmektedir (Kazgan 1985: 1556). Filiz Doğanay'a göre de I. Dünya Savaşı'na kadar Kafkasya, Balkanlar ve Ege adalarından Anadolu'ya gelen göçmen sayısı 1 milyonun üzerindedir (Doğanay 1997: 195). Turhan Ayvaz ise 1877-1923 arasında "**işkence ve zulümler**" nedeniyle, sadece Bulgaristan'dan göç eden Türk sayısının 1 milyon olduğuna işaret etmektedir (Ayvaz 1985: 90). Faruk Kocacık, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı'ndan itibaren 1900'e kadar Anadolu'ya Balkanlar'ın yanı sıra, Kırım ve

Kafkasya ile Batı ve Doğu Türkistan ve İdil-Ural yöresinden göçler gerçekleştiğini, Balkanlar'dan göç edenlerin sayısının 1 milyon, tümünün toplam sayısının ise yaklaşık 2 milyon olduğunu vurgulamaktadır (Kocacık 1997: 138). Solak ise, sözü edilen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde, kaybedilen topraklarda yaşayan 3 milyonluk nüfustan 850 bininin Anadolu'ya göç ettiğini belirtmektedir. Solak'a göre bunların 90 bini 1878-1880 döneminde Romanya'dan gelenlerden oluşmaktadır (Solak 1995: 7). İlhan Tekeli, 1856-1913 arasında Rusya'nın egemenliğine giren topraklardan 232 bin Kırımlı ve 755 bin Çerkez göçmen geldiğini, 1877-1913 arasında Balkanlar'dan gelen göçmen sayısının ise 465 bin olduğunu öne sürmektedir (Tekeli 1985: 878). Göçmenlerin Anadolu'ya girişinin 1785'de başladığını belirten Aktüre'ye göre, göç I. Dünya Savaşı'na kadar artarak devam etmiş, göçmenlerin büyük çoğunluğu devlet tarafından (Türkmenler'in ve Yörükler'in geçim alanları dışında kalan) devlete ve vakıflara ait topraklara yerleştirilmiştir. Fakat o dönemde bu açık alanlar, ova tabanları ve kıyı bölgeleri olarak sıtmanın yayıldığı bölgeler olduğundan göçmenlerin bir kısmı hastalanarak ölmüş, bir kısmı ise buraları terkederek başka bölgelere göç etmek, ulusal (iç) göç gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Aktüre, ulusal göç gerçekleştirenlerden bir bölümünün, aralarında örgütlenmek suretiyle uygun yerlerde yeni köyler kurduklarına, bazılarının da kentlerin ve kasabaların çevrelerine yerleşerek yeni mahalleler oluşturduklarına işaret etmektedir (Aktüre 1985: 896-898). Stanford Shaw'a göre de 1840'larda başlamak üzere Hristiyanlar'ın baskı ve katliamlarından kurtulmak için İmparatorluk topraklarına göç eden binlerce "Müslüman" göçmen hiçbir şeysiz gelmişlerdi. Beslenmeleri, giydirilmeleri ve barındırılmaları gerekiyordu. Başlangıçta, çoğu İstanbul'a geliyor, kentin sokaklarını dolduruyor, bir süre camilerde ve okullarda barındırıldıktan sonra kırsal yörelere gönderiliyor, nerede boş toprak varsa oraya yerleştiriliyordu (Shaw 1985: 1004-1005). Bu arada, Popovic'in verdiği bilgilere göre 1901 yılına gelindiğinde, henüz Makedonya'nın dahil olmadığı Sırbistan toprakları üzerindeki Türk nüfus, göçler nedeniyle bin 7 gibi yok denecek bir sayıya düşmüştü. Aynı yıl itibarıyla bu topraklar üzerinde toplam Müslüman sayısı da (11.689'u Çingene/Rom, 2.047'si Slav olmak üzere) sadece 14 bin 475'dir. Popoviç, 1912 yılında Yeni Pazar sancağı ile Kosova ve Makedonya'nın Sırbistan topraklarına dahil olmasıyla birlikte, bu devlet içindeki Müslüman sayısının 500 bin ya da biraz daha fazla bir rakama ulaştığını belirtmektedir (Popovic 1995: 216). Popovic'in aktardığı bu sayılar, gerçekte Sırp görüşüne yaklaşan sayılar olup oldukça manidardır.

Türk görüşüne göre 1882-1906 yılları arasında Makedonya topraklarındaki nüfusun dağılımı aşağıdaki gibidir (Shaw ve Shaw 1983: 259):

Gruplar	1882	1895	1904	1906
Müslüman	1.083.130	1.137.315	1.508.507	1.145.849
Rum-Ortodoks	534.396	603.249	307.000	623.197
Bulgar-Ortodoks	704.574	692.742	796.479	626.715
Katolik (Yunan)	2.311	3.315	-	2.928
Ulah	-	-	99.000	26.042
Sırp	-	-	100.717	-
Musevi v.d.	151.730	68.432	99.997	30.594
TOPLAM	2.476.141	2.505.053	2.911.700	2.455.325

Anlaşılmış olacağı gibi bu sayılar, henüz toprak kaybına uğramamış olan Makedonya'nın her üç (Vardar, Ege, Pirin) kısmına aittir. Burada, Türkler'in de dahil olduğu Müslüman nüfusun ezici çoğunluğu dikkat çekmektedir. Yunan ve Türk resmi kaynaklarına dayandığını vurgulayan A.A. Pallis ise, 1904 yılında Ege Makedonyası'ndaki nüfus dağılımının aşağıdaki gibi olduğunu belirtmektedir (Pallis 1925: 11):

Gruplar	Nüfus
Yunan	523.472
Bulgar	119.005
Müslüman	404.238
Diğer	68.902
TOPLAM	1.115.617

Pallis, tablodaki duruma rağmen, resmi kaynakların "Müslüman" nüfusu doğru yansıtmadığını, henüz 1912-1914 bozgunlarına uğramamış olan "Müslüman" nüfusun 1904'te en azından 470 bin-480 bin civarında olması gerektiğini savunmakta ve şöyle demektedir; "**Kaldı ki; Müslümanlar'ın sayısının istatistiklerde, çoğu defa gerçeğinden düşük çıktığı bilinmektedir, çünkü birçok yerde Türkler, dini sebeplerle [sayımlarda] kadınları kaydettirmekten kaçınıyorlardı**" (Pallis 1925: 12). Pallis'in uyarısını dikkate alarak, olması gerektiğini belirttiği (480 bin) nüfusu kabul edecek olursak, ilk tabloda 1904 yılına ilişkin Müslüman nüfusun % 15.8 oranında eksik yazıldığı anlaşılır. Bu oranda bir sayıyı (283.069) yerine eklediğimizde buradaki sayının (1.508.507 değil) 1.791.576 olması gerektiği ortaya çıkar.

Makedonya'nın bütünü üzerindeki etnik gruplar nüfusuna ilişkin Sırp (1889), Yunan (1889), Bulgar (1900), Türk (1904) ve Alman (1905) görüşleri ise şöyledir (Hoffman 1977: 484):

Etnik Gruplar	Sırp Görüşü (1889)	Yunan Görüşü (1889)	Bulgar Görüşü (1900)	Alman Görüşü (1905)
Türk	231.400	576.600	489.664	250.000
Bulgar	57.000	-	1.184.036	-
Sırp	2.048.320	-	700	-
Makedon-Slav	-	454.700	-	2.000.000
Yunan	201.140	656.300	225.152	200.000
Arnavut	165.620	-	124.211	300.000
Ulah	74.465	41.200	77.267	100.000
Diğer	101.875	91.700	147.244	-
TOPLAM	2.879.820	1.820.500	2.243.274	2.850.000

Tablodaki veriler, bunların, Makedonya üzerindeki yayılcı iddialara “meşruiyet” kazandırmak amacıyla uydurulmuş abartılı sayılar oldukları kuşkusunu güçlendirmektedir. İlk üç ülkenin her birine göre, Makedonya’da nüfus çoğunluğu kendi lehlerindedir. Almanya ise, desteğini, olduğundan da abartılı bir şekilde Makedonlar’a vermektedir. Bu arada Hoffman’ın aktardığı tabloda; bir işlem yada yazım hatası olarak kabul ettiğimiz Sırp Görüşü’ndeki toplam nüfusun 2.880.420, Bulgar Görüşü’ndeki toplam nüfusun 2.248.274, (Tablo 1’de yer aldığı için) tekrar vermeye gerek görmediğimiz Türk Görüşü’ndeki toplam nüfusun da 2.812.721 olarak yazılmış olduğunu eklemek isteriz.

Daha öncekilerde olduğu gibi Balkan Savaşları yıllarında da Balkanlar’da ve Yugoslavya-Makedonya topraklarında nüfus hareketlerine ve Türkiye’ye göçe yol açan itici ve çekici nedenler hemen hiç değişmemiştir. Ahmet Halaçoğlu, bu hareketliliklerin ve göçlerin başlıca itici nedenlerini "**baskı ve zulümler**", "**dini baskılar**" ve "**ekonomik sebepler**" olarak ortaya koymaktadır (Halaçoğlu 1994: 31-42). Nitekim Amiran Kurtkan Bilgiseven’e göre de 1912-1913 Balkan Savaşı yıllarında Yugoslavya-Makedonya’dan Türk askeri ile birlikte çekilen Türkler’in ve Müslümanlar’ın göçü, bölgeden gerçekleşenlerin en büyüğü olup, "**katliam korkusuyla**" yapılmıştır (Bilgiseven 1987: 60).

Sırp ordusunun 1912’de Kosova’yı yeniden ve Makedonya’yı ilk defa işgal ederek ülke topraklarına katmasıyla Kosova’daki Arnavutlar silahsızlandırılmaya başlanmış, bu çerçevede Kosova’dan ve özellikle Makedonya’dan Arnavutluk’a ve Türkiye’ye doğru bir göç dalgası harekete geçmiştir. Türkiye’ye göç edenler özellikle Türkler’den oluşmaktadır. Makedonya’da geçici olarak devam eden bu Sırp hakimiyeti döneminde bazı zorla Hristiyanlaştırma olayları da yaşanmış, buna, nüfus yapısını Sırp lehine dönüştürmek için hızlı bir Sırplaştırma uygulaması da eşlik etmiştir

(Popovic 1995: 221-222; Hoffman 1977: 483). Yine eşzamanlı olarak Türkler'e ve Arnavutlar'a karşı kanlı hareketler yürütülmüş, örneğin, 5 Aralık 1912 tarihine kadar sadece Kosova'da 20 bin kişi, Priştine civarında çoğunluğu Arnavut 5 bin kişi katledilmiştir. Aynı yöntem, Sırp'ların yanısıra (özellikle Arnavutlar'a karşı olmak üzere) Karadağlılar da başvurmuştur. Sırp-Bulgar-Yunan üçlüsü tarafından Arnavutluk'ta katledilenlerin sayısı ise 2 Ocak 1913 tarihi itibarıyla 100 binin üzerinde olarak hesaplanmış, Makedonya'nın Bulgar ve Yunan işgaline uğrayan kesimlerinde bunlar tarafından yok edilen çoğu Türk, Müslüman sayısı da yine aynı tarih itibarıyla 150 bin olarak belirlenmiştir. Balkan Savaşları'nın başlamasından sonra da 19 Ocak 1913 tarihi itibarıyla katledilen Türk sayısının 250 bin civarında olduğu anlaşılmıştır (Halaçoğlu 1994: 36-39). Pallis, 1912-1914 döneminde sadece Ege Makedonyası'nda ortadan kaldırılan yada Türkiye'ye göç eden "Müslüman" sayısının 125 binden daha az olamayacağını vurgulamaktadır (Pallis 1925: 12). Öncekiler gibi Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Anadolu'ya göç edenlerin tam sayısı hakkında kesin bilgiler yoktur. Tefik Bıyıklıoğlu, 1913-1919 arasında Bulgar işgaline uğrayan Batı Trakya'dan 200 bin göçmen geldiğini belirtirken, Sırp-Bulgar-Yunan işgaline uğrayan Makedonya'dan 240 bin Türk'ün yurtlarından kaçarak Osmanlı topraklarına göç ettiğini ve bunların özellikle Doğu Trakya ve Batı Anadolu'ya sığındığını eklemektedir (Bıyıklıoğlu 1955: 92-93). Başka bir bilgiye göre de 1912-1913 yıllarında Anadolu'ya Makedonya'dan gelen göçmenlerin sayısı 100 bin civarındadır (Andrews 1989: 98). Bunun dışındaki bilgilere göre Makedonya'nın bütünü dahil, Rumeli'den bu dönemde gelen göçmenlerin sayısı 180 bin-200 bin arasındadır (Halaçoğlu 1994: 63).

Osmanlı döneminin sonuna doğru gerçekleşen göç hareketlerine yol açan "itici" nedenlerin de, daha öncekiler gibi; katliamdan baskılara ve Türkiye'ye göçe zorlamaya kadar uzanan bir çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında bölgede varlık gösteren Sırp, Bulgarlar ve Yunanlılar Türkler'e karşı bir etnik temizlik uygulamış, eğitim ve kültür politikalarıyla her biri bu insanları zorla asimile etme çabasına girişmiştir.² Bu arada, bu çabanın bir zorlayıcı yöntemi olarak bölgedeki Türk eserlerini tahrip etmişler, mesela Makedonya'nın sadece Vardar kesiminde Sırp tarafından imha edilen cami ve diğer mimari eserin sayısı 100'ü aşmıştır (Hamza 1996a; 15). Hamza'nın çok sayıda katliam örneğine yer verdiği "**Balkan Savaşları-Makedonya Türkleri**" konulu çalışmasında da ifade ettiği gibi, katliamların ikinci bir işlevi "**Türkleri göçe zorlamak**" olmuştur (Hamza//Xamza 1995: 452-455).

B. Cumhuriyet Dönemi Göçleri

Burada, Türkiye’de tarihsel ve sosyo-kültürel gerçeklere aykırı olarak, önemsiz sayıda çevre tarafından zaman-zaman istismar edilebildiği gözlenen birkaç hususu “güncel” önemi dolayısıyla, öncelikle açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde izlenen göçmen alma politikası, (hiç kuşkusuz ayrı, farklı, kendi içinde tutarlı ve kaçınılmaz olan) Osmanlı dönemindekinden bir o kadar ayrı, farklı ve kendi içinde tutarlı ve kaçınılmazdır. Açıkça bu; **“din/mezhebin ortaklığına”** dayanan **“ümme”** yapısından kurtulma, din/mezhebin sadece bir unsurunu oluşturduğu **“kültürün ortaklığına”** dayanan **“millet”** yapısına kavuşma politikasıdır. Kısaca, **“Müslüman”** olmak, Osmanlı dönemi göçlerinde **“doğrudan ve bağımsız tek ölçüt”** olarak kabul edilirken, Cumhuriyet dönemi göçlerinde sadece **“dolaylı ve bağımlı bir ölçüt”** olarak dikkate alınmıştır. Somut olarak ifade etmek gerekirse bu, **“Dindaş”**tan **“Soydaş”**a, **“İslam Ümmeti”**nden **“Türk Milleti”**ne dönüşüm ve Türkiye’ye taşan-Türkiye’den taşan sosyo-kültürel bütünleşme amacıdır. Türkiye’nin, en son 1989 Bulgaristan göçmenleri bakımından olduğu gibi, iç ve dış politikasıyla uyumlu göçmen politikasını, genel olarak **“Soydaş”** ve 1934’ten sonra buna eşanlı olarak eklenen **2510 sayılı Göçmen Kanunu’nun 3. maddesinde** yer verilen **“Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan [Türk bilinci taşıyan]”** ölçütü belirlemiştir. Açıkça bu ölçüt; başta Balkanlar ve diğer bölgelerde ‘etnik’ bilincin eşlik etmesi şartıyla aslen Türk olanların yanısıra, kendilerine atfedilen veya kendileri tarafından kullanılan ad ve sıfatlar ne ve hangileri (Arnavut, Boşnak, Pomak, Torbeş, Çitak, Kurki, Goran, Rom...) olursa-olsun, “Türk” kültürüne bağlı buldukları, dolayısıyla da “Türk” bilinci taşıdıkları sürece, tüm gruplara yada kesimlerine (“Türk”ün eşanlı olarak) **“Soydaşlar”**³ ortak adı altında sahip çıkılacak, gerektiğinde asimile/yok olmaktan kurtarmak üzere “göçmen” olarak kabul edilecek, bu çerçevede (Balkanlar ve diğer bölgelerdekilerle birlikte) Anadolu’nun **“ümme”**ten **“millet”**e dönüşmesine katkıda bulunacak gruplar ve kesimler olarak da dikkate alındığını göstermektedir. Unutmamak gerekmektedir ki **“etnik kimlik”** konusunda belirleyici olan **“etnik köken”** değil, **“etnik bilinç”**tir. Cumhuriyet, buna uygun davranmıştır.⁴

Konuya **“din”** ölçütüne göre yaklaşan Popovic, Yugoslavya-Makedonya’da⁵ yaşayan **“Müslümanların diasporası”**nı, başlıca üç grup olarak belirlemektedir (Popovic 1995: 258); a) II. Dünya Savaşı’ndan (1941’den) önce göç edenler. Özellikle ABD, Avustralya, Türkiye ve Arap ülkelerinde bulunmaktadır. b) Alman işgali (1941-1944) döneminde siyasi nedenlerle göç edenler. Avusturya, Fransa, İngiltere, ABD, Arjantin, Türkiye ve Arap ülkele-

rinde bulunmaktadırlar. c) Özellikle son 20 yıldan (1975'lerden) bu (1995) yana, Batı ülkelerine iş aramak için göç edenler. "Etnik" kökeni ve bilinci esas alan Landau ise Yugoslavya topraklarından uluslararası göç olgusunun, Türkiye bakımından önemine işaret etmektedir. Ona göre I. Dünya Savaşı'nın mağlupları Almanya ile "**Versay Antlaşması**"nın (28 Haziran 1919), İstanbul'daki Osmanlı hükümeti ile "**Sevr Antlaşması**"nın (10 Ağustos 1920) imzalanmasından ve özellikle de Türkiye'nin eşit konumda katıldığı "**Lozan Konferansı**"nın (1923) gerçekleşmesinden sonra İran, Rusya ve Çin'deki "**Türk Diasporası**"na; Irak, Suriye, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve Kıbrıs gibi eski Osmanlı toprakları üzerindeki büyük bir Türk nüfusu daha eklenmiştir (Landau 1985: 113).

Geray, 1923-1960 döneminde Türkiye'ye "**göçmen**" ve "**mübadil**" ve "**sığınanlar**" olarak gelenlerin sayısını 1.204.205 olarak vermektedir. Bunlar arasında (384 bini "**mübadil**" olan) Yunanistan göçmenlerinin sayısı 407 bin 788 (%33.9), Bulgaristan göçmenlerinin 374 bin 478 (%31.1), Yugoslavya-Makedonya göçmenlerinin 269 bin 101 (%22.4), Romanya göçmenlerinin ise 121 bin 351 (%10)'dir. Yugoslavya-Makedonya göçmenlerinin 108 bin 179'u 1923-1933 döneminde (bu dönemde çeşitli ülkelerden gelen göçmenlerin %17.2'si), 160 bin 922'si de 1934-1960 döneminde (bu dönemde çeşitli ülkelerden gelen göçmenlerin %28.8'i) gelmiştir. Geray'ın verilerine göre; 1923-1960 döneminde, Yugoslavya-Makedonya dahil çeşitli ülkelerden gelenler arasında en yüksek sayı 1924'te (208 bin 886 kişi), en düşük sayı da 1952'de (bin 204 kişi) gerçekleşmiştir. Geray, 1940-1949 döneminde Türkiye'ye 39 bin 557'si Türk olmak üzere 91 bin 490 kişinin sığındığını, bunlardan 67 bin 22'sinin bir süre sonra Türkiye'den ayrıldığını belirtmektedir. Geray, 1946-1960 döneminde sığındıktan sonra Türkiye'de yerleşen toplam 15 bin 181 kişi arasında Yunanistanlıların sayısının 7 bin 753 (%51.9), Bulgaristanlıların 2 bin 959 (%19.5), Yugoslavya-Makedonyalıların ise 64 (%0.4) olduğunu kaydetmektedir (Geray 1962: 7-9, 11-13).

Doğanay'a göre Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze (1997), büyük bölümü Balkan ülkelerinden olmak üzere yaklaşık 1 milyon 600 bin göçmen gelmiştir. Bunlardan yaklaşık %75'i devletin hazırladığı programlar doğrultusunda yerleştirilmiş, diğer bölümü de "**serbet göçmen**" statüsünde kendi istedikleri yerlerde yerleşmiştir. Serbest göçmenlerin neredeyse tamamı büyük kentlere yerleşmiş, geriye kalan çok küçük kısmı ise yerleşmek için tarımsal yerleştirme projeleri çerçevesinde kırsal alanları tercih etmiştir. Doğanay, bu dönemde Yugoslavya-Makedonya'dan gelen göçmenlerin aile sayısının 77 bin 431, kişi sayısının 305 bin 158 olduğunu, 1950 yılına kadar gelenlerden 14 bin 494 kişinin devlet tarafından yerleştirildiğini, geri kalanların ise

“serbest göçmen” olarak istedikleri bölgelere yerleştiklerini vurgulamaktadır (Doğanay 1997: 196-200).

Andrews ise Balkanlar'dan 1923-1949 arasında Türkiye'ye toplam 877 bin 209, 1950-1958 arasında da 286 bin 430 kişinin göç ettiğini yazmaktadır. Andrews, yukarıdaki verilere rağmen, 1923-1960 arasındaki kayıtlı göçmen sayısının (Geray'a atıfla) 1 milyon 204 bin 205, bunun içinde Yugoslavya-Makedonya göçmenlerinin payının 269 bin 101 (%22.4) olduğunu belirtmektedir. Cumhuriyet döneminde gelen göçmenlerin yerleşmelerinde, terk ettikleri bölgedeki ekolojik-tabii ve sosyal çevreye benzerliğe dikkat edildiğini de vurgulayan Andrews, genellikle farklı grupların yeni yerleşim bölgelerinde birbirleri ile karışmalarının amaçlandığına işaret etmektedir (Andrews 1989: 28, 98-99). Bu hususta Geray'a göre Balkan doğumlu göçmenlerin 775 bin 491'i ağırlıklı olarak Marmara (%56.7), Ege, (%21.3) ve Orta Anadolu (%11.7) bölgelerine yerleştirilmiş, yerleştirilen toplam 889 bin 42 göçmendenden en fazla göçmeni 84 bin 946 (%9.6) ile Edirne, en az göçmeni de 10 bin 37 (%1.1) ile Tokat ili almış, diğer illere ise 10 binden az göçmen düşmüştür. Edirne'nin ardından Tekirdağ (83 bin 329, %9.4), İstanbul (80 bin 721, %9.1) ve Kırklareli (69 bin 402, %7.8)'ni takiben Bursa'ya 63 bin 57 (%7.1) göçmen düşmüştür (Geray 1962: 30-31, 34). Bu arada Andrews, Yugoslavya'nın Makedonya ve Kosova bölgelerinden gelen göçmenler arasında "Çitak" (Citak) olarak bahsettiklerinin Sırpça, Makedonca ya da Arnavutça konuştuklarını, sadece Strumica'dan gelenlerin Türkçe konuştuklarını öne sürmektedir. Çitaklar'ın muhtemelen güney Slav (bize ve tarihsel ve sosyokültürel gerçeklere göre Türk H.Ç.) soyundan gelmelerine rağmen, kendilerini genellikle Türk saydıklarını da belirten Andrews, bunların Batı Makedonya'daki Hristiyan komşuları tarafından "Torbeş" (Torbesi), "Potur" (Poturi), bazen de "Kurki" (Kurki) olarak adlandırıldıklarını belirtmektedir. Andrews, son olarak Türkçe konuşan göçmenlerin, yaklaşık olarak Yugoslavya'nın aynı bölgesinden; gerek kasabalı, gerek köylü olarak Makedonya'dan ve Kosova'dan geldiklerini eklemektedir (Andrews 1989: 102).

Bu arada Popovic, 1918-1941 arasında Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye gelen "Müslüman" göçmenler arasında Arnavut kökenlilerin bulunması konusunda Arnavutluk ile Yugoslavya hükümetleri arasında karşılıklı suçlamalar olduğunu belirtmek suretiyle konunun bir başka boyutuna dikkat çekmektedir. Bu konuda 1930'da ortaya konan Arnavutluk hükümetinin tezine göre; Kosova'da hüküm süren terör, önemli sayıda Arnavut'un Arnavutluk'a göç etmesine yol açmış, ancak hükümetin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmaması üzerine bunlar Türkiye'ye yönelmiş ve Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Ne var ki değişik iklim şartları ve çeşitli hastalıklar sebebiyle bu göçmenlerin birçoğu ölmüştür. Sonuçta 140 bin göçmenden 130 bini

Türkiye'ye doğru hareket ettiğine göre Yugoslavya'da geriye 800 bin-1milyon arasında Arnavut kalmıştır. Bu şekilde özetlenebilecek Arnavut tezine yanıt olarak ortaya konan Yugoslavya hükümetinin tezine göre de; bu iddialarda yer alan bilgiler ve veriler tamamen yanlıştır. Tümü dahil Arnavutluk'a 2 bin 576, Türkiye'ye ise sadece 16 bin 635 çıkış yapılmıştır ve tüm bunların sebebi "**dini fanatizm**" dir. Türkiye'ye giden Arnavut göçmenler de orada kalmamışlar, umut ettikleri karşılamayı bulamayınca sahip olduklarını da harcayıp tüketmişler ve tam bir sefalet içinde Yugoslavya-Makedonya'ya geri dönmüşlerdir (Popovic 1995: 226-227).

Ferruh Solak, Yugoslavya-Makedonya topraklarından 1923-1930 arasında "**devamlı baskılar**" nedeniyle Türkiye'ye göç edenlerin sayısını 350 bin olarak belirtmektedir (Solak 1995: 7). Göç edenler konusunda herhangi bir sayı vermeyen Bilgiseven ise ("**1912-1913'teki birincisini takiben**") Makedonya'dan ikinci göçün 1924 sıralarında başladığını yazmaktadır. Ona göre ikinci göç, farklı etnik gruplara hak tanımayan "Sırp-Hırvat-Sloven Kralığı"ndan "**Türkler'in kaçıışı**" şeklinde ortaya çıkmış, bu insanlar Türkiye'yi bir "**melce**" olarak görmüşlerdir. Bilgiseven, üçüncü göçün de 1936-1937 [1939] "**dünya ekonomi bunalımı**"nın durumlarını sarstığı Yugoslavya-Makedonya Türkleri'nin, yeni imkanlar bulmak üzere Türkiye'ye gitme arzuları ile ortaya çıktığını belirtmektedir (Bilgiseven 1987: 60). Bir başka kaynakta ise Balkan savaşları döneminde yükselen, Cumhuriyet döneminde de devam eden göçler çerçevesinde 1940 yılına kadar Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 250 bin olarak verilmektedir (Yücelten 1974: 1094). Sabahattin Zaim'e göre, 1923-1933 arasında Yugoslavya-Makedonya'dan gelen göçmenlerin sayısı, Geray'ın da belirttiği gibi, 108 bin 179'dur. Zaim, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "kitlesel" 1952 göçü başlayana dek göçün durduğunu belirtmektedir (Zaim 1958: 435-447).

Geray'ın sunduğu (tablo) verilere göre Yugoslavya-Makedonya'dan 1952-1967 döneminde tamamı "**serbest göçmen**" olarak gelenlerin kişi sayısı 175 bin 392, aile sayısı ise 45 bin 338'dir. Bu dönemde 1956; "kişi sayısı" olarak, 1958; "aile sayısı" olarak en çok göçmenin geldiği yıl olmuştur. Bu arada 1952 ise gerek "kişi sayısı"nın, gerek "aile sayısı"nın en düşük düzeyde kaldığı yıl olarak yerini almıştır. Göçün hemen başlangıcında gözlenen düşük sayının nedeni, Türkiye'nin 1952 ve 1953 yıllarında sınır kapılarını kapatmış olmasıdır. Bilindiği gibi Türkiye, 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan yönelen bir soydaş göçüne (154 bin 393 kişi) daha kucak açmak durumunda kalmıştır (Geray 1962: 8, 13; Yücelten 1974: 1094).⁶

Yıllar	Nüfus		Aile	
	Sayı	%	Sayı	%
1952	73	0.04	32	0.07
1953	1.113	0.68	303	0.66
1954	9.728	5.94	2.437	5.37
1955	17.000	10.38	4.047	8.92
1956	31.969	19.53	8.083	17.82
1957	30.162	18.42	8.250	18.19
1958	30.137	11.24	8.741	19.27
1959	18.403	11.24	4.795	8.37
1960	13.304	8.12	3.417	7.53
1961	7.091	4.33	1.801	3.97
1962	3.399	2.07	1.286	2.83
1963	2.603	1.59	996	2.19
1964	1.288	0.78	318	0.70
1965	1.998	1.22	333	0.73
1966	3.672	2.24	783	1.72
1967	3.452	2.10	716	1.57
TOPLAM	175.392	100.00	45.338	100.00

1923-1960 döneminde gelen 269 bin 101 kişiden % 56.4'ünün 1953-1960 döneminde göç etmiş olmasını dikkate değer bulan Geray, bu durumun **“Tito rejiminin Müslüman ve Türk unsurlara karşı tutumunun bir sonucu”** olarak değerlendirildiğini belirtmektedir (Geray 1962: 11, 13). Göçün 1967'den sonra da devam ettiğini vurgulayan Hamza'ya göre de, 1952-1975 döneminde yaklaşık 296 bin kişi Türkiye'ye göç etmiş, 1996 itibarıyla da bu sayı mutlaka 350 bine ulaşmıştır (Hamza 1996b: 15). Solak ise Yugoslavya-Makedonya'dan "asimilasyon uygulaması" nedeniyle Türkiye'ye göç edenlerin sayısının 1946-1961 döneminde 160 bin, 1962-1970 döneminde de 50 bin kişi olarak gerçekleştiğini savunmaktadır (Solak 1995: 7). Bu arada, Balkan Savaşları'ndan itibaren Türkiye'ye bir göç hareketi başladığına işaret eden Hoffman, sadece 1950'li yıllarda göç eden Türkler'in sayısının 100 bini aştığını belirtmektedir. Hoffman'a göre bu sayı, Yugoslavya-Makedonya toprakları üzerindeki toplam Türk nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türk kökenli olmayan çok az sayıda Müslüman'ın da Türkiye'ye göç ettiğini vurgulayan Hoffman, Türk raporlarında göçmen sayısının 1946-1960 dönemi itibarıyla 102 bin, 1950-1958 dönemi itibarıyla da 104 bin 372 olarak yeraldığını kaydetmektedir (Hoffman 1977: 485-489). Türk Dışişleri Bakanlığı belgelerinde ise Yugoslavya-Makedonya'dan gelen göçmenlerin sayısı 1952-1968 dönemi itibarıyla **“170 bine yakın”** olarak ifade edilmektedir. Aynı belgelerde göçmen sayısı 1952-1960 döneminde 150 bin, yine 1952-1963 döne-

minde ise 165 bin olarak belirtilmektedir. Buna göre; 1960'ta 150 bin olan göçmenlerin sayısı, 1963'te 165 bine, 1968'de de 170 bine yükselmiştir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 645-646, 665, 679). Sözkonusu belgelerde, Yugoslavya-Makedonya'da kalarak göç etmeyen "soydaşlarımızın" sayısı ise en az 180 bin, en çok 200 bin olarak kaydedilmiştir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 661, 666, 676, 678, 689).

Bilgiseven de, "dördüncü göç" olarak vurguladığı bu göç hareketiyle Türkiye'ye gelenlerin sayısını "500 bin civarında" olarak belirtmektedir. Bilgiseven'e göre; **"...Dördüncü göç, bazı Türklerin Türkiye'ye bağlanma düşüncesi ile kurdukları YÜCEL teşkilatının kurulmasından sonra bu teşkilat üyelerinin idamı üzerine başlamıştır. İdam edilenlerin akrabaları katliam korkusuna kapılarak kendilerine kapılarını açan Türk hükümetinin bu hareketinden yararlanmışlardır"** (Bilgiseven 1987: 60). Bilgiseven'in sözünü ettiği YÜCEL teşkilatı üyelerinin idamının 1952 göçünde önemli bir "itici" nedeni oluşturduğu doğrudur. Ancak, YÜCEL teşkilatını "bazı Türkler'in Türkiye'ye bağlanma düşüncesi ile kurdukları" kaydını (kanıt sunmadıkları ve başka hiçbir kaynaktan karşılaşmadığımız için) "bilgi" olarak kabul edemediğimiz gibi, haksız bir suçlama ve sözkonusu teşkilat üyelerinin idamını (farkında olmadan) meşrulaştıran talihsiz bir ifade olarak niteliyoruz. YÜCEL teşkilatı, 1944-1947 döneminde hüküm süren baskıların bir sonucu olarak kurulmuştur. Türk Dışişleri Bakanlığı belgelerinde bu konuda şu bilgiler yer almaktadır;

"... tazyiklerden bunalan birkaç şuurlu Türk münevveri, ki aralarında öğretmenler ekseriyeti teşkil etmekte idi, 1947 yılında biraraya gelerek bir gizli cemiyet kurmağa karar veriyor ve cemiyetlerinin adını Yücel Cemiyeti koyuyorlar. Git gide köylere kadar nüfuz eden ve bir aralık mensuplarının adedi 500'e kadar yükselen Cemiyetin elli kadar faal azası bir taraftan komünistleştirme diğer taraftan Arnavutlaştırma siyasetine karşı Türklüğü koruma hedefiyle faaliyete başlıyorlar.... Makedonya Cumhuriyeti içindeki Arnavut teşekkülleri açıkça Arnavutluk Hükümeti tarafından beslenmekte idi. Yücelciler ise ne Türkiye'den ne de başka bir devletten alaka ve yardım görmedikleri halde uzun zaman mevcudiyetlerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır... Nihayet (...) adlı iki hainin, Yücelcileri Hükümete ihbar etmeleri neticesinde elli kadar fedakar Türk milliyetçisi yakalanıp muhakeme edilmiş, üçü idama, diğerleri hapis cezasına mahkum edilmişlerdir" (Dışişleri Bakanlığı 1969: 643).⁷

Saraç'a göre de "1948-49 "Yücel (Türklerle ait dayanışma teşkilatı)" aleyhinde rejime karşı eylemlerde bulunma suçlamasıyla açılan davada, idama mahkum edilen Türkler'in sayısı 5 olup, mezarlarının nerede olduğu hala bilinmemektedir. Mahkeme tarafından ağır hapis cezalarına mahkum edilenlerin sayısı da, yine Saraç'a göre 19'dur (Saraç 1995: 286). Oran ise, 1930'lu yıllarda henüz "komünistlerde ateist tema yok" iken Türkler'in dini ve milli haklara kavuşmak için Komünist Partisi'ne destek verdiklerini belirtmekte ve; "bu desteğe rağmen savaştan sonra umduğunu bulamayıp, Türkleri 45-46'daki "Yücel" gizli örgütünün kurmaya itmiş olmalı" demektedir (Oran 1993b: 136). "Yücel" in savaş sonrası dönemde Türkler'in uğradıkları duruma bir tepki şeklinde belirlediğini vurgulayan Oran'a göre; 1948'de açığa çıkarılan cemiyetten 4 Türk idam edilmiş ve bundan sonra artık Türkler'e "komünizm düşmanı" olarak bakılmaya başlanmıştır (Oran 1993b: 133-134, 136). Hamza da idam hükmü giyen "Yücel" üyelerinin sayısını 4 olarak vermektedir (Hamza 1996b: 15).

Gözlemler, 1952 göçmenlerinin bünyesinden çıktığı Yugoslavya-Makedonya Türkleri ile bir değil birkaç ilişki örüntüsü kurulduğunu göstermektedir: Anayasalara ve yasalara göre kuramsal olarak "çoğulcu", ancak uygulamaya bakıldığında "azınlık", dolayısıyla da düşmanca ve eşitsizlikçi bir ilişki örüntüsü. Son olarak "sömürü" ile buna eşlik eden "tecrit". "Tecrit" örüntüsünün, özellikle Torbeşler ve Batı Makedonya'daki diğer Türkler ile kurulmasına ağırlık verilmiştir. Torbeşler'in Türk dilinde eğitim almalarına hiçbir zaman izin verilmemiş ve hemen tamamının anadili önce "Sırpça", Bulgar işgali döneminde "Bulgarca", Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da "Makedonca" olarak yerleşmiştir. Batı Makedonya'da çok sayıdaki Türk de (Arnavutlaştırma çabaları çerçevesinde) zamanla Türkçe'yi çok zor konuşur hale gelmiş, neredeyse anadil derecesinde bildikleri dil Arnavutça olmuştur. Bununla birlikte, her iki grupta yaygın bilinç "Türk bilinci"dir. Burada bir gerçeği daha eklemekte yarar vardır: 1952 göçü döneminde Doğu Makedonya'daki Arnavutlar da (doğal olarak) Arnavutça konuşmakta idiler. Ancak bunlar arasında özellikle köylü Arnavutlar kendilerini "Türk" sayıyor ve Türkiye'ye göç etmek istiyorlardı. Bu hassas ve kendine özgü durum; farklı bir "etnik" (milli) grubu, sosyal bünye ile bütünleş(tiril)mesi bakımından güçlükler ve hatta geleceğe ilişkin sorunlar yaratabileceği kaygısıyla "göçmen" olarak almak istemeyen Türkiye'yi, göç sırasında meşgul etmiş, nadiren de olsa, özellikle Arnavutça konuşan ancak "**Türk bilinci**" taşıyan göçmen adaylarından talepleri reddedilerek küstürülenler olmuştur. Nitekim, günümüzde bile bölgede yaşayan çok sayıdaki Arnavut kökenlinin "**İslam**" dini ile "**Osmanlı**" ve dolayısıyla "**Türk**" kimliğini özdeş kabul ettikleri bilinmektedir. Oran'a göre de; "**Çünkü bu ülkede [Makedonya'da] en azından orta yaşlı Arnavutlar arasında Müslümanlık ile Osmanlılık özdeş kavramlardır.**

Buna örnek olarak da, birçok Arnavut'un yemin ederken, hala, "Türklük dinimin hakkı için' demesini gösterebiliriz" (Oran 1993a: 117; Oran 1993b: 133)

Yukarıda anlatılanların önemi şuradadır: 1952 göçü, alınacak göçmen sayısı ve göçmen adaylarında aranacak nitelikler konusunda keyfiyetin (1934/2510 sayılı Göçmen Kanunu'nun 3. maddesi çerçevesinde) Türkiye'ye ait olduğu uzlaşmaya dayanarak gerçekleşmiştir. Uzlaşma, diğer tarafa ise, kendi yurttaşları olmaları itibarıyla göçmen adaylarına yardımcı olmak görevini yüklemiştir. Bu çerçevede bir göçmen adayının başvurusuna, bölgedeki Türk temsilcilikleri tarafından Türkiye'ye "serbest göçmen vizesi" verilebilmesi için izlenen süreç, ana hatları itibarıyla şöyledir; a) Aday, yerel makamlardan "milli" (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge alacaktır. b) Aday, yerel makamlardan aldığı "milli" (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge ile bölgedeki Türk temsilciliğine başvuracak ve burada uzman memurlar tarafından (elindeki belgeye dayanarak, ancak belgeye rağmen) Türkçe bilip bilmediği, Türk kültürüne bağlı olup olmadığı, dolayısıyla Türk bilinci taşıyıp taşımadığı sınanacaktır. c) Başvuru sırasında adaydan, (varsa) Türkiye'de akrabaları ile ilgili (yakınlık derecesi, nerede ikamet ettikleri gibi) ayrıntılı bilgiler istenecektir. d) Bölgedeki Türk temsilcilikleri ile Türkiye'deki makamlar arasında yapılacak bilgi alışverişine dayanarak yürütülecek araştırmanın sonucuna göre, başvurunun uygun bulunması halinde adaya "serbest göçmen vizesi" verilecek, aksi takdirde verilmeyecektir.

İşte bu sürece ilişkin çalışmalar/yazışmalar sırasında, Torbeş adayların "göç" başvuruları ilk anda "dil" dolayısıyla bir tedirginliğe yolaçmışsa da, Türk soyundan ve neredeyse istisnasız Türk bilincine sahip olmaları dolayısıyla bu tedirginlik kısa sürede aşılmıştır. Ancak Türk dilini hiç konuşamayan ya da çok zayıf konuşabilen ve anadil derecesinde Arnavutça bilen adaylar ile ilgili sıkıntı bir süre devam etmiştir. Sonuçta, yerel makamlardan "Türk" olduğuna ilişkin belge ile başvuranlardan; a) küçük kesimin Arnavut bilinci taşıyan Arnavutlar'dan oluştuğu, ancak b) büyük çoğunluğun kısmen Arnavutlaştırma politikasıyla karşılaşmış Türk kökenlilerden ve c) kısmen de yukarıda belirtilen Arnavut kökenli köylülerden oluştuğu ve bu son iki kesimin de kendi kimliğini "Türk" olarak tanımladığı ve "Türk bilinci" taşıdığı kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla, anadil ve Türkiye'deki akrabalar gibi, başlangıçta öngörülen kuralların zamanla yumuşatılması yoluna gidilmiştir. Nitekim, Belgrad Büyükelçiliği'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 6 Temmuz 1963 tarihli resmi yazıda sözü edilen Arnavut kökenli köylüler hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

"Gerek Kosmet'te [Kosova ve Metohiya], gerek Makedonya'da yaşayan Müslüman Arnavutlar'ın münevveri ve köylüsü arasında temayül ve hissiyat bakımından büyük fark vardır. Köylü

Arnavut için, tıpkı köylü Bosnalılar için olduğu gibi, Müslüman ve Türk kelimeleri birbirinin müradifidir ve aynı manayı ifade eder. Köylü Arnavutlar'da dini hisler kuvvetli olduğu için, bunlar dinsiz bir devlet olarak tanıdıkları Arnavutluk'tan ziyade dinin serbest olduğu Türkiye'ye bağlıdırlar ve ... kendilerini Türk hissederler. ... Kosmet ve Makedonya'daki Arnavut münneverlerine gelince, bunlar koyu Şoven ve Arnavutluğa derin milli hislerle bağlıdırlar" (Dışişleri Bakanlığı 1969: 644). Aynı yazının bir başka yerinde de bu konuyla bağlantılı olarak şu bilgiler aktarılmaktadır; "**Arnavutluğun elli seneden beri emeli Batı Makedonya'yı da içine alan büyük bir Arnavutluk kurmaktır. Bu emelin Doğu Makedonya'ya, Üsküp'e kadar uzanmamasının sebebi oradaki Arnavutların Türkleşmiş olması, hepsinin Türkiye'ye gitmeye can atması, binaenaleyh "self-determination" prensibine göre bu bölgenin elverişli şartlar arzlemeyişi idi ve [bunların] da Türkiye'ye gitmesi Makedon makamlarının pek işine gelmiştir"** (Dışişleri Bakanlığı 1969: 646).

Yugoslavya-Makedonya'daki Türkler'i Türkiye'ye göçe iten nedenler, Balkan ve I. Dünya savaşları dönemindeki nedenlerden pek farklılık göstermemektedir. Öncelikle, "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" döneminde çıkarılan "**Zirai Islahat (Agrar) Kanunu**" (1931); "**Makedonya'da siyasi bakımdan çökmüş olan Türklüğün ekonomik bakımdan yıkılması**" sonucunu doğurmuştur. Bu zorunlu ve bedelsiz istimlak hareketi çerçevesinde Türklerin geniş arazilerinin ellerinden alınması, rejimin karakterine uygun olarak Türkler'in arazi ve emlak sahibi olmalarının engellenmesi, vergi tarhında ve zirai kotaların tespitinde farklı muamele yapılmak suretiyle Türkler'e geniş çapta yönelen "**ekonomik baskılar**" kabaca itici nedenler arasında yer almıştır. Oysa, krallık döneminin ilk yıllarında Türkler, en azından Makedonya kesiminde nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları gibi, toprakların da yarısından fazlasına sahiptiler. İşte arazi ve çiftliklerden oluşan bu toprakların büyük kısmı söz konusu kanun marifetiyle bedelsiz olarak istimlak ediliyor ve böylece Türk olmayan etnik unsurların eline geçmesi sağlanıyordu. Bu zirai islahat çerçevesinde arazi, çiftlik ve üzerindeki emlaklarını kaybeden Türkler'in büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu kanun üzerine harekete geçen Türkiye, Yugoslavya nezdinde göçmenlerin bölgede kalan arazi, çiftlik ve emlakının tasfiyesi konusunu gündeme getirmiş ve Belgrad'da imzalanan (27 Kasım 1933) "**Dostluk, Ademi Tecavüz, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi**"ni takiben Ankara'da imzalanan (28 Kasım 1933) "**Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mutalebatın Tesviyesine Mütteallik İtilafname**" (Agrar Anlaşması) ile

konunun mali boyutu çözüme bağlanmıştır. Bu çerçevede iki taraf uyruklarının bir diğer ülkenin sınırları içinde bulunan malvarlıkları karşılaştırılmış, Türk tarafının lehine ortaya çıkan 476.520 TL. fark, Yugoslavya tarafından Türk makamlarına ödenmiştir. Bununla birlikte, malvarlıklarının sahipleri olarak Yugoslavya tarafından teslim edilen listelerde malvarlığı sahipleri tespit edilemediği gerekçesiyle, bu para asıl sahipleri yerine Kızılay'a bağışlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı 1969: 641-642, 622, 667; Ökçün ve Ökçün 1974: 22, 468). Türkiye, sonraki yıllarda Yugoslavya ile Ankara'da (5 Ocak 1950)

"Yugoslavya'daki Türk Emlak ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Protokol" ve Belgrad'da (13 Temmuz 1956) **"Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Akdedilen Yugoslavya'da Devletleştirilen Türk Mal ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Anlaşma ile Tazminatın Tediye Şekillerine Müteallik Protokol"** daha imzalamıştır (Ökçün ve Ökçün 1974: 92).

Krallık ve sonrasında Türkler'in temel hak ve özgürlükleri ellerinden alınmış, bu durum II. Dünya Savaşı sonuna kadar böyle devam etmiştir. Savaş yıllarında Alman, İtalyan ve Bulgar işgalinde kalan Makedonya kesiminde Türkler, özellikle Bulgarlar'ın baskın ve saldırılarına maruz kalmış, bunlar tarafından çeşitli sebeplerle öldürülen Türk sayısı bazen günde 60 kişiye ulaşmıştır (Hamza 1996b: 15; Saraç 1995: 286). İşgal döneminde fiili olarak, Almanlar'dan çok doğu kısmı Bulgarlar'ın, batı kısmı da İtalyanlar'ın işgaline uğrayan Makedonya, Arnavutlar tarafından idare edilmiştir. İlk iki grup, Türkler'e, Sırp idaresini aratacak denli kötü muamele uygularken, müslüman Arnavut milliyetçileri Türk köylerine sokulmuş ve bunlar tarafından Türkler'i Arnavutlaştırma faaliyeti başlatılmıştır. Savaş sonrasında Makedonya Cumhuriyeti'nin federe bir devlet olarak kurulmasıyla (11 Ekim 1944) da Türkler'in uğradıkları "mezalim" yeni bir şekle ve aşamaya girmiştir. Yugoslavya; kendisi gibi komünist rejimi kabul etmiş olan Arnavutluk'a hoş görünmek için Makedonya'daki Arnavutlar'a geniş hürriyetler tanımış, onların da bu güçlerini Türkler'i asimile yönünde kullanmalarına göz yummuştur. Milliyetçi Arnavut kuruluşları, Türk okullarına öğretmen olarak Türkçe konuşan "**şoven**" Arnavutlar'ı tayin ettirmeye, Türk öğretmenleri işsiz bırakmaya çalışmışlar, Türk ailelerini de tehdit veya çeşitli vaatlerle çocuklarını Arnavut okullarına göndermeye zorlamışlardır. Özellikle Batı Makedonya'daki şehir ve köylerde yaşayan Türkler'in nüfus cüzdanlarına "Arnavut" yazdırma kampanyası da yürütülmüştür. Bu arada savaş sırasında ortaya çıkan gizli mukavemet teşkilatlarına sözde gerektiği kadar katılmadıkları gerekçesiyle "Partizanlar" tarafından birçok yerde cezalandırma amacıyla Türkler'e karşı kurşuna dizme olayları gerçekleştirilmiş, bu olaylar resmi makamlar tarafından gör-

mezden gelinmiştir. Kurşuna dizilen Türkler'in cesetleri ailelerine teslim edilmemiş, akıbetleri meçhul kalmıştır. Makedonya resmi makamları da Türk aydınlarını Komünist Parti'ye üye olmaya zorlamak için kampanya başlatmışlar, buna yanaşmayanları işsizliğe ve dolayısıyla da açlığa mahkum etmişlerdir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 642-643; Saraç 1995: 286). Kısaca, 1945'li yıllarda özellikle Batı Makedonya'da "Türk'üm" diyebilen yoktur, çünkü Türkler, gerek devletin, gerek milliyetçi Arnavutlar'ın yoğun baskısı altında bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Yugoslavya'nın Arnavutluk'la birleşme umutları olduğundan, Makedonya'da sadece Arnavutlar'ın varlığı tanınmış, Türkler'in tanınmamıştır (Oran 1993b: 133-134). Oran'ın da ifade ettiği gibi, İslam'ı kullanarak Türkler'i asimile etme çabasında olan Arnavut milliyetçileri bakımından, 1946'da çıkarılan "**Soyadı Kanunu**" bir kilometre taşı oluşturmuştur. Daha önce "-yeviç" eki sayesinde Türkler'in Sırlar'a uyarlanan soyadları; 1946 kanunu ile artık "-i" eki yerleştirilmek suretiyle Arnavutlar'a uyarlanmaya başlanmıştır (Oran 1993a: 119). Kısaca Türkler, soyadları itibarıyla da Arnavutlaştırılmıştır.

Türkiye'ye 1952 göçünde; zorla *komünistleştirme*, *Arnavutlaştırma* ve ardından *Yugoslavlştırma* yönünde başvuru alan ideolojik ve siyasi içerikli "*manevi baskılar*" da başlıca itici nedenler arasında yer almıştır. Bir "*ulusallık*" (*nationality*) grubu olarak, Türkler'in temel hakları, gerek Yugoslavya gerek Makedonya anayasaları ile güvence altına alınmış olmasına rağmen; göç öncesinde ve göçün yavaşladığı 1960'lı yılların sonuna dek, baskı ve ayrımlarda hemen hiçbir değişiklik gözlenmemiştir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 647-648, 663-664, 668, 671-672, 680-681). Gerçekten de baskı ve ayrımların temel işlevleri; Türk nüfusunu azaltmak, bu çerçevede "*Yugoslav*" kimliği altında eritmek, buna yanaşmayanları ise göçe zorlamak şeklinde belirmiştir. Bu amaçlara uygun olarak, 1960'lı yılların sonuna dek;

"...Cahil ve geri kafalı hocalar vasıtasıyla soydaşlarımızın dini inançları irticaa varacak şekilde körüklenmekte ve Atatürk inkılapları yerilerek soydaşlarımızda Türkiye'ye ve Türkler'e karşı nefret ve husumet duyguları uyandırılmağa"

çalışılmakta idi. Bununla birlikte, özellikle Müslüman olmayan bir erkekle evlenmek "*hicap verici*" kabul edildiğinden bu gibi evliliklere de pek nadir rastlanabildiğini eklemek gerekmektedir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 670-673).

Eğitim konusuna gelince; Makedonya, Bulgarlar'ın elinden çıkarak tekrar Sırp hakimiyetine geçtikten (Eylül-Ekim 1918) sonra 1940 yılına kadar eğitim dili (1913-1915 arasında olduğu gibi) tekrar Sırpça olmuştur. Bu dönemde Üsküp'te Türk çocuklarının devam ettiği başlıca okullar, her biri dörder sınıf olan "*Tefeyyüz*" erkek okulu, "*İrfan*" kız okulu ve "*Şefkat*" kız sanat okuludur. Bu okullarda tüm dersler Sırpça okutulmuş, sadece haftada 2-3

saat Türkçe dersi verilmiştir. Sırpça eğitim "**Büyük Kral Aleksandr Medresesi**" ile "**İsa Bey Medresesi**"ne kadar sokulmuş, Arap dilindeki eğitimin yanısıra, 8 yıllık eğitimin ilk dört yılında Türkçe haftada sadece 1-2 saat o da eski harflerle okutulmuştur. Türkler'in her öğretim yılında yaklaşık 10 öğrenci ile katıldıkları Aleksandr Medresesi, daha ziyade Sancak, Kosova ve Karadağ'daki Müslümanlar için kadro yetiştiriyor, öğrencilerin çoğunluğu Arnavutlar'dan, öğretmenlerin de Boşnaklar'dan oluşuyordu. İsa Bey Medresesi'ndeki eğitim de genellikle bu Boşnak öğretmenler tarafından yürütülüyordu. Ferid Bayram adlı Türk bu iki medresede öğretmenlik yapmış, Hacı Bedri Efendi adlı Türk de bu medreselerde öğretmenlik görevinin yanısıra müfettişlik görevinde bulunmuştur. Bu dönemde Türk çocuklarına Türkçe hitap edilen tek eğitim örgütü, hükümetin göz yummasıyla hemen her kasabada ve köyde rastlanan dini mahalle okulları niteliğindeki "**sübyan okulları**"dır. Bu okulların tümü II. Dünya Savaşı sırasında Bulgarlar tarafından kapatılmıştır. Makedonya Federe Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise "**Tefeyyüz**", "**İrfan**" ve "**Şefkat**" okulları tekrar açılmış, Türkçe derslerin sayısı arttırılmakla birlikte, Sırpça'nın yerini (Slav dilleri grubunda bulunan) Makedonca almıştır. Olumlu bir gelişme olarak Türkçe dersler artık Türkiye'de olduğu gibi yeni (Latin) harfleriyle vermeye başlanmış, Medrese'nin açılmasına ise Makedonya hükümeti tarafından gerek görülmemiştir. Bu arada 1945'te öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Üsküp'de üç şubeden oluşan Makedonca, Arnavutça ve Türkçe eğitim veren öğretmen kursları açılmış, bu kurslar daha sonra öğretmen okulu halini almıştır. Açıldıkları ilk yıllarda Üsküp'teki kurslara 22'si kız 134 Türk devam etmiş, bunlardan 21'i kız 119'u bu dönemde mezun olmuştur. Ülkede zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması (1948) üzerine "**Tefeyyüz**" okulu da 8 yıllık olmuş ve "**İrfan**" okulu kapatılmak suretiyle Tefeyyüz karma okul haline getirilmiştir. Aynı yıl Arnavutluk'la ilişkilerin kesilmesi üzerine, Arnavutlar'ın da yaşadıkları Gostivar, Kalkandelen ve Ohri gibi kasabalarda Türk çocukları için 4 sınıflık Türk okulları açılmıştır (Dışişleri Bakanlığı 1969: 649-650; Oran 1993b: 134). Makedonya'daki Türk okulları içinde halkın eğitim-öğretim ve kültür sahasında önemli işlevlere sahip olan ve 26 Aralık 1944 tarihinde 343 öğrenci ile faaliyete başlayan "**Tefeyyüz**"e ise 1951-52'de 1.167 öğrenci, 1952-53'te de 1.285 öğrenci devam etmiştir. Ancak takibeden öğretim yılı itibarıyla göçün bir sonucu olarak öğrenci sayısı da düşmüştür (Chiffy Contacts 1994: 2-3). Bunlara ek olarak 1961'de "**Tefeyyüz**"de eğitim tekrar 4 yıl ile sınırlandırılmış ve bina yetersizliği gerekçe gösterilerek Türkçe, Makedonca ve Arnavutça dillerinde üçlü eğitim vermeye başlanmak suretiyle "**Tefeyyüz**" 3 okul haline dönüştürülmüştür. Bu çerçevede okula Makedon müdür atanmış, müdür muavinlerinin sık sık Arnavut olmasına özen gösterilmiş, Türk sınıflarına tayin edilen öğretmenlerin çoğu, Türkçe bilen Arnavutlar'dan seçilmeye baş-

lanmıştır. Yine 1966 yılına kadar Türk çocuklarına okutulmak üzere 150 çeşit (tür) ve 600 bine yakın kitap Türkçe basılmasına ve parasız dağıtılmasına rağmen; çoğunun Sırpça ve Makedonca'dan tercüme olmasına, Türk tarihine ve Osmanlılar'a nefret aşıl原因an pek çok konuya ve sayfaya yer verilmesine özen gösterilmiştir (Dışişleri Bakanlığı 1969: 650).

Türkiye'ye 1952 göçü döneminde Üsküp Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinden 16'sı kadın 103 Türk mezun olmuştur. Tüm kısıtlamalara rağmen, Türk okullarında ve karma okullarda öğrenim gören Türk öğrenci sayısı, 1950'den sonra göçün ağırlığını hissettirdiği 1953-54 öğretim yılı sonuna dek sürekli yükselen bir eğri izlemiştir. Kısaca 1951-52 öğretim yılında 13.237 olan öğrenci sayısı 1953-54'de 15.219'a çıkmış, 1955-56'da ise 11.406'ya, 1965-66'da da 5.824'e düşmüştür. Türk öğrenci sayısında 1966-67 öğretim yılında görece bir yükselme (5.850) olmuşsa da bu öğretim yılı ile 1994-95 öğretim yılı arasında 5.084 (1991-92) ve 5.745 (1967-68) arasında değişen sayılarla sınırlı kalmıştır. 1994-95 itibarıyla öğrenci sayısı ise 5.276'dır. Göçün doğrudan bir sonucu olarak daha önce açılan birçok okul, talep yetersizliği gerekçe gösterilerek kapatılmış, çok sayıda Türk çocuğu Arnavut veya Makedon okullarına devam etmek zorunda bırakılmıştır. Aynı gelişmeyi, orta-lise öğrencileri hakkında da tespit etmek mümkündür. Nitekim 1951-52 öğretim yılında 1.219 olan Türk dilinde eğitim gören orta-lise öğrenci sayısı 1952-53'de 53'e düşmüş, 1954-55 ile 1962-63 döneminde de sıfır olarak gerçekleşmiştir. Sayı 1963-64'te 88 olarak belirmiş ve bu yıldan itibaren en düşük 107 (1964-65) ile en yüksek 291 (1994-95) arasında seyretmiştir (Statistical Office of Macedonia 1996: 571).

Öte yandan Kosova'daki Türkler'in durumuna bakıldığında, çok daha vahim bir tablo ile karşılaşmaktadır. Türkçe eğitim bir yana, bölgenin Osmanlı egemenliğinden çıktığı 1912'den 1951 yılına kadar Kosova'daki Türk varlığı tanınmamış, açıkça Türkler Arnavut muamelesi görmüş ve neredeyse tamamen Arnavut milliyetçilerin insafına ve tasarrufuna terkedilmiştir. Türk çocukları Türkçe öğrenim görme hakkına, bölge meclisinin 20 Mart 1951 tarihinde aldığı bir kararla ancak sahip olmuş, dolayısıyla bu karar Türk varlığının da tanınması anlamına gelmiştir (Recepoğlu 1994: 5-6).⁸ Bedrettin Koro'ya göre Türk çocukları 1912-1951 döneminde Sırpça, yine 1941-1951 arasında da Sırpça ile birlikte Arnavutça dilinde öğrenim görmeye mecbur kalmıştır. Koro, bununla birlikte Türkler'in bu dönemde, özellikle de iki dünya savaşı arasındaki dönemde (Makedonya kesiminde olduğu gibi) resmi statüleri bulunmayan sübyan okullarında ve medreselerde Türkçe okumaya da devam ettiklerini belirtmektedir. Özellikle 1945-1951 döneminde Türkler'in kendi milli benliğini belirtmesine de izin verilmediğini vurgulayan Koro şöyle demektedir; "**...Türk halkı dününü, bugününü ve yarınını ana dilinde öğrenmek, atalarından yararlanmak istedi. Dolayısıyla**

kendi millî benliğini özgürce belirtmesi, Türkçe okulların açılması için devamlı mücadele verdi. Bu mücadele sonunda,...Türk halkı için Türkçe eğitiminde okulların açılması kararı alındı" (Koro 1994: 9). Devlet organlarının aldığı bu kararı takiben Kosova'nın Prizren, Priştine, Gilan, Mitroviça, Vuçitırın ve İpek şehirleri ile Mamuşa ve Doburcan köylerinde Türk dilinde ilkokul ve ortaokullar açılmıştır. Bunun yanısıra 1963-64 öğretim yılında Prizren'deki "**Dimitriye Tusoviç**" öğretmen okulunda Türkçe sınıf, "**Cevdet Doda**" Yüksek Pedagoji Okulu'nda da Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllarda, bu okullardan yetişen kadrolara ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle bu sınıf ve bölüm kapatılmıştır. Bundan bir süre önce (1989-90 öğretim yılı itibarıyla) "**Cevdet Doda**" YPO'da Türkçe sınıf öğretmenliği (ilkokul) bölümü, (1988-89 öğretim yılı itibarıyla da) Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde ise Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır (Koro 1994: 10).

Tacida Hafız'ın verdiği bilgilere göre, Kosova'daki Türk öğrenciler için 1951-1975 döneminde sadece üç ders kitabı (1965, 1967, 1968) yayınlanmış olup, bunlar aynı yazar (Svetozar Çanoviç) tarafından kaleme alınmıştır ve aynı adı ("Doğa ve Toplum Tanımak") taşımaktadır. Yine 1976-1985 döneminde 12'si Arnavutça'dan çeviri olmak üzere Türkçe yayınlanan ders kitaplarının sayısı 26'dır. Tüm bu kitaplar arasında doğa, toplum, tarih, Marksizm temelleri ve özyönetimli sosyalizm konularının ağırlıkta olduğu gözlenmiştir. Tarih belirtmek suretiyle 1 Haziran 1984'e kadar Kosova Türkleri'nin Türkçe kitaplar konusunda sıkıntıları olduğunu belirten Hafız, bunun kaynağı olarak "**...Türkçe ders kitaplarının redaktörlüğünü, Arnavutça ders kitaplarının sorumlusu olan kimi işbirlikçi uzmanların üstlenmiş olması**"nı göstermektedir (Hafız 1990: 35-39). Bu arada, bölgeye 1974 yılında Türkiye'den bazı yardımcı ders kitap ve araçları gönderilmişse de, bunların büyük bölümü Arnavutlar tarafından Türk öğrencilere dağıtılmamış ve bu durum ancak çok sonraları (1993'de) anlaşılmıştır (Oran 1993b: 145).

Sonuç

Türkiye, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, iki yüzyıldan uzun bir süreyle göç alan başlıca bölge ülkesidir. Gerçekte bu, Türkler'in; önce Orta Asya'dan ve Anadolu'dan Balkanlar'a, Kafkasya'ya, Kırım'a ve Ortadoğu'ya, ardından da bu topraklardan Anadolu'ya gerçekleşen en az ikibin yıllık "**göç trajedisi**"nin son perdesidir. Bu son perdede, asli unsur Türkler (ve çoğu akrabalık bağlarıyla kendilerine eklenen diğer Müslüman unsurlar), Orta Asya'dan sonra en az 450, en çok 1400 yıl "**vatan**" tuttıkları toprakları da, büyük ölçüde terk etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı döneminde **“Müslüman” (Dindaş)** ölçütüne uygun olarak, ağırlıklı kesimin ataları Selçuklu ve Osmanlı ile diğer beyliklerde de gözlendiği gibi, Türk ve diğer Müslüman unsurların **“üs ve sığınak”** (üzerinden etrafa yayılacak, gerekirse ona dönülecek) algıladıkları **Anadolu** topraklarına gelmeleri sağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise (“göçmenler”in akrabaları olan, “göçmenler”le kurdukları akrabalık bağları aracılığıyla diğer bölgelerden gelmiş “göçmenler”in ve yine kendileriyle aynı bağlar içinde olan “yerliler”in de akrabaları haline gelen geride kalanlar itibarıyla) yerini alan “akraba devlet” **“Anavatan Türkiye”** statüsüne, bu çerçevede Türkiye’den taşan-Türkiye’ye taşan olgusal **“Türk Milleti”** gerçekliğine uygun olarak ölçüt değiştirilmiştir. Yeni ölçüt, bu iki olguya ve ulus-devlet yapılanmasına uygun olarak, **“Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan” (“Soydaş”)** olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, çevre ülkelerde taşıyıcısı oldukları **“kültür ve/veya bilinç”** itibarıyla (“Türk” anlamına gelmek üzere) **“Soydaşlar”** olarak belirginleşen grupların veya kesimlerin, kendilerini **“Türk Milleti”**nden, yeni devleti **“Türk Milleti”**nin, Türkiye’yi de bu millet ve bu devletle bağdaştırmak suretiyle **“Anavatan Türkiye”** olarak algılamaları ve gerektiğinde yine ona yönelmeleri sağlanmıştır.

Türkiye’ye Osmanlı döneminde **“Müslüman” (“Dindaş”)**, Cumhuriyet döneminde **“Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan” (“Soydaş”)** ölçütüne göre gerçekleşen göçlerde, başlıca itici nedenlerin aynı ve ortak olduğu görülmüştür: Savaşlar, katliamlar, yağmalar, tecavüzler, baskı ve ayrımlar, tecritler, sürgünler ve zorla asimilasyonlar. Türkiye’ye (yaklaşık 120 yıl süreyle), aynı nedenlerle kitlesel olanların yanı sıra, bireysel ve aile düzeyinde göç veren başlıca bölgelerden biri de Yugoslavya-Makedonya toprakları olmuştur. Bu topraklardan Anadolu’ya ilk göç hareketi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla (“93 Harbi”) başlamış, 1912-13 Balkan Savaşı’yla gelişmiş, 1923-51 dönemince devam edenin ardından, 1952-67 dönemindeki “kitlesel” olanı takiben 1996 yılına kadar birey ve aile düzeyinde devam etmiştir.

Açıklamalar

1. Balkanlar üzerinde tarihte ilk olarak **“İllir(i)ya”**, **“Pannon(i)ya”** gibi adlarla anılan, 7. yy’dan itibaren **“Sırbistan”** olarak geçen, Osmanlı döneminde kısmen **“Rumeli”** olarak ifade edilen, 1929’dan sonra **“Yugoslavya”** adı verilen, eski (**“Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti”** bünyesindeki Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerini de kapsayan) Sırbistan ve Makedonya federe cumhuriyetlerinin üzerinde bulunduğu, günümüzde ise bağımsız **Yugoslavya Federasyonu** ile **Makedonya Cumhuriyeti** ve **Kosova** tarafından paylaşılan topraklar.

2. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Sırbistan Krallığı ile Karadağ Prenslüğü, Avrupa'nın siyasi coğrafyasında yerlerini koruyordu. Savaş sonrasında ise Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Voyvodina bölgeleri Avusturya-Macaristan egemenliğinde idi. Savaş sırasında Sırbistan işgal edilmiş, 1916'da kral, hükümet ve ordu Adriyatik'teki Korfu adasına sığınmıştır. Burada yeniden düzenlenen Sırp ordusu 1917'de Selanik cephesine sevk edilmiş, imzalanan bir deklarasyonla (20 Temmuz 1917) da Sırp'ların, Hırvatlar'ın ve Slovenler'in kurtuluşu ve (Sırbistan'ın krallığı altında) bağımsız bir devlette birleştirilmesi kararı alınmıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı sona erdiğinde, Ekim 1918'de Zagreb'de “**Yugoslav Milli Konseyi**” oluşturulmuş ve Kasım ayında da “**Karadağ Milli Meclisi**” Kral Nikola'yı tahtından indirerek Karadağ'ın Sırbistan'a katıldığını duyurmuştur. Kısa süre sonra (4 Aralık 1918) da “**Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı**” kurulmuş, bu durum 1921 Anayasası'nda resmen yerini almış ve Sırbistan Kralı Aleksandr'a “**Sırp-Hırvat-Sloven Kralı**” ünvanı verilmiştir. Krallığın egemen olduğu alan Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Voyvodina, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Karadağ topraklarını kapsıyordu (Ekinci 1993: 251-252; Armaoğlu 1983: 182; Poulton 1993: 16).
3. Özellikle Balkanlar'da oldukça bütünleştirici “işlev” gösteren ve “baskıcı, ayrımcı, bölücü ve asimile edici” amaçlarından vazgeçmeyen devletlerin başedemedikleri “**Soydaşlarımız**” kavramının, Türk dış politikasında günümüzde hemen hiç kullanılmayışı, bu kavram kapsamında yer alan (“Türk” bilinci taşıyan) birçok grubun iç politikada önemsiz sayıda çevre tarafından, Balkanlar'daki bütünleşmeyi de zedeleyecek ölçüde (Türk'ten ayrı anlamda) “**etnik grup**” olarak ifade edilmesi, oldukça düşündürücü ve kaygı vericidir. Bu kavram, en son tarihe “**Yunan Vandalizmi**” olarak geçen, Batı Trakya Türkleri'ne yeni bir “milli” bayram kazandıran **29 Ocak 1990**'da Gümülcine'de Türkler'e ve işyerlerine gönüllü Yunan paramiliter örgütlerinin gerçekleştirdiği saldırılar ardından kullanılmıştır. Gümülcine Türk Başkonsolosu Kemal Gür, bu saldırılarda yaralanan ve işyerleri yağma ve tahrip edilen Türkler'i ziyaret etmek amacıyla, ertesi gün Gümülcine Valisi'ne yazdığı “resmi” yazıda, doğal olarak (“Türk”ün eşanlamlısı) “**Soydaşlarımız**” kavramına yer vermiş ilk ve sert tepkisini gösteren Yunanistan, Gür'ü (sırf bu kavram nedeniyle) “**istenmeyen adam**” (“**persona non grata**”) ilan etmiştir. Derhal karşı atağa geçen Türkiye, Yunanistan'ın (Edirne beklentisinin aksine) İstanbul'daki Başkonsolosu İlias Klis'i “**istenmeyen adam**” ilan etmiş ve böylelikle (tahminötesi) sert karşı-tepkiyle, “**Soydaşlarımız**” kavramının kullanımıyla ilgili sabit ve ısrarlı tutumunu (buna bir daha cüret edilmemesi dersi vermek suretiyle) ortaya koymuştur. Hatırlatmak gerekirse, cana ve mala kasteden Palikarya saldırılarında İskeçe milletvekili Ahmet Faikoğlu ile (12 Şubat 1990'da vefat eden İskeçe Müftüsü Mustafa Hilmi'nin oğlu) 9 Eylül 2006'da vefat eden seçilmiş ilk İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga'nın da bulunduğu 30 soydaşımız yaralanmış, 270 işyeri yağma ve tahrip edilmiştir. (Çavuşoğlu 2006b: 74)
4. Örneğin, Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye “**kitlesele**” 1952-67 göçünde, yerel makamlardan “etnik” kökeninin “Türk” olduğuna ilişkin belge alan göçmen adayları, bölgedeki Türk temsilciliklerinde uzman memurlar tarafından (belgeye dayanarak, ancak belgeye rağmen) kökenlerinden çok “**Türk kültürü ve Türk bilinci**” taşıyıp-taşımadıkları yönünden incelenmiştir. Ve doğaldır ki bu kültürden

ve bilinçten yoksun olan Türk kökenlinin talebi reddedildiği gibi, bu kültürü ve bilinci taşıyan Arnavut etnik kökenlinin talebi kabul edilmiştir. Açıkça Cumhuriyet, **“Türk kültürü ve Türk bilinci”** taşımayan bir kimseye, gruba veya kesime **“soydaş”** sıfatı atfetmediği gibi, bu kültürden ve bilinçten yoksun olduğu kanaatine vardığı hiçbir kimseyi, grubu veya kesimi, ülkeye **“soydaş göçmen”** olarak kabul etmemiştir. Kaldı ki Türkiye’de olduğu gibi Yugoslavya-Makedonya’daki ve Balkanlar’ın hemen tüm bölgelerindeki bir “Türk” ailesinin akrabaları arasında yukarıdaki tüm unsurlara rastlamak olanaklıdır. İyimser ve hakim bulgu olarak ifade etmek gerekirse, bu aileler ve akrabaları ne oralarda nede Türkiye’de, önemsiz sayıdaki çevrenin zaman-zaman dillendirdiği gibi, “Türk”ten ayrı veya “Türk’e karşı(t)” anlamda bir “etnik grup” veya “karşı(t) grup” olarak ortaya çıkmış değildir. Bu çerçevede Bursa’da yerleşik 1952-67 Yugoslavya-Makedonya göçmenleri, bir yandan içlerinde göçten önce “Türk bilinci ve Türkçe anadili” esasında başlayan bütünleşme sürecini azalan oranda devam ettirirken, öte yandan tüm sosyal bünye ile aynı bütünleşme sürecini artan oranda sürdürmekte olan bir “alt-kültür grubu”dur. Öngörümüze göre süreç, ani ve beklenmeyen nedenlerle engellenmedikçe yada yönü saptırılmadıkça tamamlanacaktır (Çavuşoğlu 2006a: 134, 137, 143-144).

5. Bu topraklarda (4 Aralık 1918’de) kurulan **“Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı”**nın adı 1929’da **“Yugoslavya”** olarak değiştirilmiş, II. Dünya Savaşı’ndaki işgal yıllarında (1941-1944) Almanlar tarafından **“Hırvat-Sloven”** devleti ve işbirlikçi hükümet kurulmuş, kurtuluştan sonra 6 federe devletten (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Makedonya) oluşan **“Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti”** (1946) yerini almış, devletin adı daha sonra **“Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti”** (1963) olarak değiştirilmiştir. Yugoslavya’nın 1946, 1953 ve (1968’de ve 1971’de bazı değişikliklere uğrayan) 1963 anayasalarında **“Yugoslavya ulusları”**ndan her birinin **“ayrılma hakkı da dahil olmak üzere, kendi haklarını tayin hakkı”**ndan söz edilmiş, bununla birlikte, çok dikkatli bir dil kullanılmak suretiyle, bu ulusların **“özgürce ifade edilmiş iradeleri temelinde”** birleşmiş oldukları vurgulanmıştır. Poulton’a göre **“bunun anlamı, ulusların aldıkları kararın anayasal olarak bağlayıcı olması ve ayrılma hakkının artık kullanılmamasıdır.”** Gelişmeler, tüm bunlara ve Tito’nun çabalarına rağmen, ölümünün üzerinden çok geçmeden 2 Temmuz 1990’da bağımsızlığını ilan ederek ilk hareketi başlatan Slovenya’nın ardından, bu birlik devletinin parçalanmaktan kurtulamadığını ortaya koymuştur (Armaoğlu 1983: 183, 474; Sander 1991: 110, 187; Gürün 1983: 221; Poulton 1993: 16-17; Gürbüz [1982]: 206; Tito 1978: 136-140; Kardelj 1979: 11; Armaoğlu 1991: 236-237, 241-242).
6. Yugoslavya-Makedonya topraklarından Türkiye’ye, “kitlese!” niteliği 1967’de biten son göç hareketi 1952’de başlamıştır. Göçmenlerin; **a)** büyük çoğunluğu, **“Makedonya Federe Sosyalist Cumhuriyeti”**nden, **b)** küçük bir kısmı **“Sırbistan Federe Sosyalist Cumhuriyeti”** bünyesindeki **“Kosova Özerk Bölgesi”**nden, **c)** çok azı da **“Sırbistan Federe Sosyalist Cumhuriyeti”**nden göç etmiştir.
7. Belgelerde “hain” olarak belirtilen iki Türk’ün ismi, gereksiz ve yararsız bir tartışmaya yol açmamak için tarafımızdan yazılmamıştır (H.Ç.).

8. İlgili kararın, göçün hemen öncesine rastlaması, Yugoslavya makamlarının asimile olmamakta direnen bu Türk kesiminden de (olasılıkla Arnavut nüfus aleyhine) kurtulmak istemiş olabileceğine ilişkin kanaati güçlendirmektedir.

Kaynakça

- AKBAYAR, Nuri, (1985), “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (5.c.)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1238-1248.
- AKTÜRE, Sevgi, (1985), “Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (4.c.)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 891-904.
- ALP, İlker, (1990), *Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları: 90/1.
- ANDREWS, Peter Alford, (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr.Ludwig Reichert Verlag.
- ARI, Oğuz, (1960), *Bulgaristan’lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51’de Bursa’ya İstanbul’da İskan Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma*, Ankara: Rekor Matbaası.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1983), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1991), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYVAZ, Turhan (1985), “Bulgaristan’daki Türkler” (26 Ocak 1985 tarihli Milliyet gazetesinden iktibas) *Türk Kültürü Aylık Dergisi-Bulgaristan Türkleri Sayısı*, Sayı: 263, Yıl: 23, Mart 1985, Ankara: TKA Enstitüsü.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, (1955), *Trakya’da Milli Mücadele (I.c.)*, Ankara: TTK Yayınlarından, TTK Basımevi.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, (1987), *Yugoslavya’da Türk Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- CARTER, Francis W., (1977), “Introduction to the Balkan Scene” *An Historical Geography of the Balkans* (iç.) Francis W. Carter (ed.), London: Academic Press Inc., 3-10.
- CHIFFY Contacs, (1994), *Fotoğraflarla Tefeyyüz (1944-1994)*, Todor Mitev (ed.), Üsküp: Chiffy Contacts Ltd.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim, (2006a), “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 ‘Kitleli Göçü’ ve Bursa’daki Göçmen Kesimi” *Karadeniz Araştırmaları-Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 10, Yaz 2006, Çorum: Karam Araştırma ve Yayıncılık, 107-147.

- ÇAVUŞOĞLU, Halim, (2006b), “Dizi: Yeter! Soydaş ‘Türk’çe Konuşuyor-1: Elllerinde ‘Kan’...Yanlarına ‘Kar’ İşte Onlar ‘Grekler/Yunanlılar/Elenler’ (I)”, *Yeni Batı Trakya-Aktüel, Tarih ve Kültür Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 198, İstanbul: Baskı Anka Ajans, 68-74.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, (1969), *Dış Türkler (Belgeler)*, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi.
- DOĞANAY, Filiz, (1997), “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi” *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Mersin 20-22 Kasım 1996, Ankara: DİE-Sosyoloji Derneği Yayını, 194-205.
- EKİNCİ, Berhan, (1993), “Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye” *Balkanlar*, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet, (1983), *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara: TKA Enstitüsü Yayınları.
- FEHER, Geza, (1985), *Bulgar Türkleri Tarihi* (2. Baskı) (Bir heyet tarafından Macarca’dan Türkçe’ye çevirisi yapılmıştır), Ankara: TTK Yayınları.
- GERAY, Cevat, (1962), *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, (Teksir), Ankara: SBF Maliye Enstitüsü.
- GÜRBÜZ, Yaşar, (1982), *Siyasal Sistemler*, Ankara: May Yayınları.
- GÜRÜN, Kamuran, (1981), *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi* (c.1), Ankara: Aslımlar Basımevi.
- _____, (1983), *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan günümüze kadar)*, Ankara; Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- HAFIZ, Mr. Tacida, (1990), “Kosova’da Yayınlanan Türkçe Ders Kitaplarının Bibliyografyası” *‘Çevren’ Bilim/Kültür Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 79-80 (Eylül-Ekim, Kasım-Aralık), Priştine: “Tan” Gazete ve Yayın İş Örgütü.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, (1994), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara: TTK Yayınları, TTK Basımevi.
- HAMZA, Yusuf./XAMZA, Jucuf, (1995), “Balkan Savaşları ve Makedonya Türkleri” *İttihat ve Terakki Partisi ve Osmanlı İmparatorluğu’nda II. Meşrutiyet’in İlanı//Partijata ‘İttihat ve Terakki’ i Mladoturckata Rebolunija vo 1908 Godina vo Ocmanckata İmperija*, “Logos-A”//”Logoc-A”, Üsküp//Ckopje.
- _____, (1996a), “Osmanlı Döneminden Makedonya’da Kalan Türk İzleri” *Birlik gazetesi*, Cumartesi, 13 Temmuz, Üsküp: “Nova Makedoniya” R.E. Marketing.
- _____, (1996b), “Makedonya’da Türk Sorunu”, *Birlik gazetesi*, Perşembe, 1 Ağustos, Üsküp: “Nova Makedoniya” R.E. Marketing.
- HOFFMAN, George W., (1977), “The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation” *An Historical Geography of the Balkans* (iç.), Francis W. Carter (ed.), London: Academic Press Inc., 440-464.

- KAFESOĞLU, İbrahim, (1992), “Asya Türk Devletleri” *Türk Dünyası El Kitabı* (c.1), Ankara: TKA Enstitüsü Yayınları, 111-156.
- KARDELJ, Edward, (1979), *Democracy and Socialism* (Translated by Margot and Bosko Mlosavljevic), London: The Summerfield Press.
- KAZGAN, Gülten, (1985), “Milli Türk Devleti’nin Kuruluşu ve Göçler” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (6.c.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1556-1557.
- KOCACIK, Faruk (1997), “1878-1900 Yılları Arasında Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçlerin Anadolu’daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri” *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Mersin 20-22 Kasım 1996, Ankara: DİE-Sosyoloji Derneği Yayını, 137-146.
- KOLEDAROV, Peter S., (1977), “Ethnical and Political Preconditions for Regional Names in the Central and Eastern Parts of the Balkan Peninsula” *An Historical Geography of the Balkans* (iç.) Francis W. Carter (ed.), London: Academic Press Inc.,
- KORO, Mr. Bedrettin, (1994), “Kosova’da Türkçe Eğitimin Gelişimi” *‘Bay’ Kültür ve Sanat Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül, Prizren: Sehar Baymak Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt Siprint.
- KURAT, Akdes Nimet, (1992), “Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri” *Türk Dünyası El Kitabı* (c.1), Ankara: TKA Enstitüsü Yayınları, 175-186.
- LANDAU, Jacob M., (1985), *Pantourkismos: To Dogma tou Tourkikou Epektatismou* (Metafr. Evi Nantsou), Athinai: Ekdoseis “Thetili”.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, (1991), *Pomak Türkleri’nin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara: Şafak Matbaası.
- MUSTAFA, Sait, (1995), “Dünyada Türk Toplulukları” *Birlik* gazetesi, Cumartesi, 9 Aralık, Üsküp: “Nova Makedoniya” R.E. Marketing.
- ORAN, Baskın, (1993a), “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik” (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme) *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, No:1-4, Ocak-Aralık, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 109-120.
- _____, (1993b) “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler” (Bulgaristan, Makedonya, Kosova) *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 121-147.
- OSTROGORSKY, Georg, (1981), *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. Prof. Dr. Fikret İşıltan), Ankara: TTK Yayınları.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz ve Ahmet R. ÖKÇÜN, (1974), *Türk Antlaşmaları Rehberi (1920-1973)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- PALLİS, A. A., (1925), *Statistiki Meleti peri ton Fyiletikon Metanastevseon Makedonias kai Thrakis kata tin periodo 1912-1924*, Athinai: Kentro Mikrasiatikon Spoudon.

- POPOVIĆ, Aleksandre, (1995), *Balkanlar'da İslam* (Türkçesi: Komisyon), İstanbul: İnsan Yayınları.
- POULTON, Hugh, (1993), *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler* (Türkçesi: Yavuz Alagon), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- RECEPOĞLU, Altay Suroy, (1994), "Prizren ve Türk Dünyası" *'Bay' Kültür ve Sanat Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül, Prizren: Sehar Baymak Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt Siprint, 5-6.
- SANDER, Oral, (1989), *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- SANDER, Oral, (1991), *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- SARAÇ, Erdoğan, (1995), "Makedonya" *Yeni Türkiye (Türk Dış Politikası Özel Sayısı)*, Yıl: 1, Sayı: 3, Mart-Nisan, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 285-289.
- SHAW, Stanford ve Ezel Kural SHAW, (1982), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (c.2) (Türkçesi: Mehmet Harmancı), İstanbul: e Yayınları.
- SHAW, Stanford, (1985), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu" (Çeviri:Ahmet Günlük) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (4.c.)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1002-1006.
- SOLAK, Ferruh, (1995), "Türkiye'ye Göçler" *'Gök' Aylık Dergi*, Yıl: 1, Sayı: 9, Ağustos, Ankara: Yada Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şti., 6-11.
- STATISTICAL OFFICE OF MACEDONIA, (1996), *Population*, November 1996, Skopje: Zavodza Statistica.
- ŞİMŞİR, N. Bilal, (1989a), *Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler I (1877-1878)*, Ankara: TTK Yayınları, TTK Basımevi.
- _____, (1989b), *Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler II (1879)*, Ankara: TTK Yayınları, TTK Basımevi.
- _____, (1989c), *Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler III (1880-1885)*, Ankara: TTK Yayınları, TTK Basımevi.
- TEKELİ, İlhan, (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (4.c.)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 878-890.
- TİTO, Josip Broz, (1978), *Özyönetimli Sosyalizm* (Türkçesi: İlhami Emin), İstanbul: Koza Yayınları.
- TOĞROL, Beğlan, (1991), *Direnış (Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelsesinin Karşılaştırmalı Psikolojik İncelemesi)*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaasında Basılmıştır, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1961), *Osmanlı Tarihi (1.c.)*, Ankara: TTK Yayınlarından.
- YÜCELTEN Ş., (1974) "Yugoslavya Türkleri" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: TKA Enstitüsü Yayınları.
- ZAİM, Sabahattin, (1958), "Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor" *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 19, Ekim 1957-Temmuz 1958, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Immigrations from Former “Yugoslavia-Macedonia” to Turkey and Causes

*from “Coreligionist’s” to “Soydas’s”
from “Ummat of Islam” to “Turkish Nation”*

Dr. Halim ÇAVUŞOĞLU*

Abstract: From the collapse of the Ottoman Empire to its downfall and from the emergence of the Republic to its rise, Turkey became a country of “immigration” accepting migrations from the Balkans, Caucasia and Crimea. The migrations in Ottoman period took place according to the criteria of “Moslem” (coreligionist), on the other hand in the Republican era according to criteria of “having Turkish origin” or “of the Turkish culture” (soydaş). The first migration movement to Turkey from the “Yugoslavia-Macedonia” region of the Balkans took place between 1877 and 1878, the second, in the years of 1912-13 Balkan Wars, the third in the period of 1923-1951, and a more recent one in the period of 1952-67. The main “push” factors of emigration are almost the same and common: Wars, massacres, pillages, rapes, repressions and violations, segregations, deportations and forced assimilations.

Key Words: Yugoslavia, Macedonia, Kosovo, Immigrants, Soydas’s, Emigration, Immigration

---

*Hacettepe University, Sociology Department / ANKARA
cavus@hacettepe.edu.tr

Переселение и причины переселения в Турцию из "Югославии-Македонии"

Доктор Халим Чавушоулу*

Резюме: Турция превратилась в "страну переселенцев", принимающих мигрантов из Крыма и Кавказа, Балканов, от восхода до распада "Османской Империи", с момента становления и возвышения "Республики". Переселение во времена Османской Империи производилось по критериям "Мусульманин" (единоверец), во времена Республики же по критериям "Связанный с Тюркской культурой или же относящийся к Тюркскому роду"(единородец). Первое переселение с территории "Югославия-Македония" в Балканах на территорию Турции началось в 1877-1878 годах, второе переселение осуществилось в годы Балканской Войны в 1912-13 годы, третье в 1923-51 годы и последнее в 1952-67 годы. Причины переселения по своей сути одинаковые; войны, геноцид, грабеж, насилие, давление и сепарация, изолирование, ссылки и насильная ассимиляция.

Ключевые Слова: Югославия, Македония, Косово, переселенцы, единокоренцы, внешняя миграция, внутренняя миграция

---

* Университет Хаджеттепе, Отделение Социологии / АНКРА
cavus@hacettepe.edu.tr